

Univerzita Hradec Králové
Přírodovědecká fakulta
Katedra českého jazyka a literatury

Jmenný rod a životnost v češtině

Bakalářská práce

Autor: Petra Mejvaldová
Studijní program: B1501 / Biologie
Studijní obor: Biologie se zaměřením na vzdělávání
Český jazyk a literatura se zaměřením
na vzdělávání
Vedoucí práce: PhDr. PaedDr. Miloslav Vondráček, Ph.D.

Hradec Králové

2015

Zadání bakalářské práce

Autor: Petra Mejvaldová

Studium: S12283

Studijní program: B1501 Biologie

Studijní obor: Biologie se zaměřením na vzdělávání, Český jazyk a literatura se zaměřením na vzdělávání

Název bakalářské práce: **Jmenný rod a životnost v češtině**

Název bakalářské práce AJ: Nominal grammatical genus and animation of nouns in Czech language

Anotace:

Bakalářská práce se zaměřuje na gramatickou kategorii jmenný rod včetně podkategorie životnosti. Nejprve popisuje vymezení jmenného rodu, ukazuje způsoby přiřazení jmen k rodům, kolísání v rodě a přechylování. V práci následuje část zabývající se podkategorií životnost, čím je motivována a také určením životnosti jmen. Praktická část práce je založena na dotazníkovém šetření zaměřeném na percepci těchto kategorií.

Garantující pracoviště: Katedra českého jazyka a literatury,
Pedagogická fakulta

Vedoucí práce: PhDr. PaedDr. Miloslav Vondráček, Ph.D.

Oponent: Mgr. Jana Bílková, Ph.D.

Datum zadání závěrečné práce: 25.2.2014

PROHLÁŠENÍ

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně (pod vedením vedoucího bakalářské práce) a že jsem v seznamu použité literatury uvedla všechny prameny, z kterých jsem vycházela.

V Hradci Králové dne 28. května 2015

Petra Mejvaldová

Poděkování

Ráda bych poděkovala svému vedoucímu práce PhDr. PaedDr. Miloslavu Vondráčkovi, Ph.D. za veškerý čas, trpělivost a cenné rady. Zároveň bych mu ráda poděkovala za poskytnutí vyplněných dotazníků, které byly třeba k vypracování praktické části práce.

Anotace

MEJVALDOVÁ, P. *Jmenný rod a životnost v češtině*. Hradec Králové, 2015. Bakalářská práce na Přírodovědecké fakultě Univerzity Hradec Králové. Vedoucí bakalářské práce Miloslav Vondráček. 57 s.

Bakalářská práce se zaměřuje na gramatickou kategorii jmenný rod včetně podkategorie životnosti. Nejprve popisuje vymezení jmenného rodu, ukazuje způsoby přiřazení jmen k rodům, kolísání v rodě a přechylování. V práci následuje část zabývající se podkategorií životnost, čím je motivována a také určením životnosti jmen. Praktická část práce je založena na dotazníkovém šetření zaměřeném na percepci těchto kategorií.

Klíčová slova: jmenný rod, životnost, dotazníkové šetření

Annotation

MEJVALDOVÁ, P. *Nominal grammatical genus and animation of nouns in Czech language*. Hradec Králové, 2015. Bachelor Thesis at Faculty of Science University of Hradec Králové. Thesis Supervisor Miloslav Vondráček. 57 p.

The bachelor thesis is aimed to nominal grammatical genus and animation of nouns. At first the thesis describes the demarcation of nominal grammatical genus, it shows the allocation of nouns to their genera, variation of genus and transfiguration. Another section of the work is followed up the animation of nouns, its motivation and determination. The practical part is based on the opinion poll that is focused on the perception of these categories.

Key words: nominal grammatical genus, animation, opinion poll

OBSAH

1	Kategorie rodu	11
2	Historický vývoj kategorie jmenný rod	11
3	Gramatická kategorie jmenný rod.....	12
4	Přiřazení jmen k rodům.....	13
4.1	Přirozený rod	14
5	Kolísání v rodě.....	15
5.1	Omezené kolísání v rodě	16
6	Přechylování jmen	16
6.1	Omezené přechylování substantiv.....	17
6.1.1	Přechylování omezené jazykovými prostředky.....	17
6.1.2	Přechylování omezené mimojazykovými prostředky.....	19
6.2	Relativně neomezené přechylování substantiv.....	21
7	Kategorie životnosti	22
8	Změny a kolísání v kategorii životnosti.....	23
9	Určení životnosti jmen	24
9.1	Životnost jmen kolísajících ve formální rovině	25
9.1.1	Kolísající životnost u jmen odvozených.....	25
9.1.2	Kolísající životnost u jmen neodvozených.....	26
9.2	Životnost jmen kolísajících podle charakteru referenčních objektů	26
9.2.1	Kolísající životnost u jmen odvozených.....	26
9.2.2	Kolísající životnost u jmen neodvozených.....	27
9.3	Životnost jmen kolísajících podle motivovanosti – přisuzováním živosti. 28	
9.3.1	Kolísající životnost u jmen neodvozených.....	28
9.4	Životnost jmen kolísajících podle pragmatického podmínění.....	28
9.4.1	Kolísající životnost u jmen odvozených.....	28

9.4.2	Kolísající životnost u jmen neodvozených.....	29
9.5	Životnost jmen jako výsledek transonymizačních procesů	29
9.5.1	Kolísající životnost u jmen neodvozených.....	29
10	Metodika.....	30
11	Dotazníkové šetření – rod	31
11.1	Nesklonná substantiva.....	32
11.1.1	Otázka číslo 5	32
11.1.2	Otázka číslo 7	32
11.2	Generická maskulina	33
11.2.1	Otázka číslo 1	33
11.2.2	Otázky číslo 6, 16, 29, 50	33
11.2.3	Otázka číslo 9	35
11.2.4	Otázka číslo 11.....	35
11.2.5	Otázka číslo 18.....	36
11.2.6	Otázky číslo 22, 47	36
11.2.7	Otázky číslo 23, 28, 43.....	37
11.2.8	Otázka číslo 33.....	38
11.2.9	Otázka číslo 37.....	38
11.2.10	Otázka číslo 42.....	39
11.2.11	Otázky číslo 45, 65	39
11.2.12	Otázka číslo 46.....	40
11.2.13	Otázka číslo 48.....	40
11.2.14	Otázka číslo 49.....	41
11.2.15	Otázka číslo 53.....	41
11.2.16	Otázky číslo 64, 68	42
11.3	Generická feminina	42
11.3.1	Otázky číslo 13, 26	42

11.3.2	Otázka číslo 30.....	42
11.3.3	Otázka číslo 38.....	43
11.3.4	Otázky číslo 41, 54	43
11.3.5	Otázky číslo 58, 62	43
11.3.6	Otázka číslo 60.....	44
11.3.7	Otázka číslo 67.....	44
11.3.8	Otázka číslo 70.....	45
12	Dotazníkové šetření – životnost	45
12.1	Jména kolísající ve formální rovině.....	45
12.1.1	Otázky číslo 2, 56.....	45
12.1.2	Otázka číslo 51.....	46
12.1.3	Otázky číslo 44, 61	46
12.2	Jména kolísající podle charakteru referenčních objektů.....	47
12.2.1	Otázky číslo 15, 20, 66.....	47
12.2.2	Otázky číslo 59, 69	48
12.2.3	Otázky číslo 8, 57	48
12.2.4	Otázky číslo 12, 32	48
12.2.5	Otázka číslo 35.....	49
12.3	Jména kolísající podle motivovanosti – přisuzování živosti	49
12.3.1	Otázky číslo 39, 52	49
12.4	Jména kolísající podle pragmatického podmínění životnosti.....	50
12.4.1	Otázky číslo 10, 55	50
12.5	Životnost jmen jako výsledek transonymizačních procesů.....	51
12.5.1	Otázky číslo 14, 19, 27, 31, 34, 36	51

ÚVOD

Tato bakalářská práce se zaměřuje na gramatickou kategorii jmenný rod a zároveň na podkategorii zvanou životnost. Zabývá se obecnými informacemi o kategorii a postupně se orientuje na konkrétní podstatná jména, u kterých dochází ke kolísání, na jména, u kterých není vždy jasné určení kategorie. Tato problémová slova sleduje a interpretuje.

Téma bylo zvoleno na základě rozhovorů s vedoucím bakalářské práce. Po prvotním zájmu o přechylování slova *host* jsme se rozhodli zaměřit na problematiku přechylování v širším pojetí. Jména kolísající v kategorii rodu i životnosti poskytují velké rozpětí možností zkoumání.

Cílem celé bakalářské práce je bližší seznámení s používáním jmenované mluvnické kategorie a podkategorie. Práce sleduje školskou teorii, výsledky Vondráčková zkoumání Českého národního korpusu a v praktické části výsledky dotazníkového šetření mezi respondenty Univerzity Hradec Králové.

Hlavními prameny pro bakalářskou práci jsou především mluvnice, gramatiky a příručky českého jazyka. Vedle těchto zdrojů pak práce čerpá z Vondráčkových Kapitol o rodu a životnosti substantiva. Pro doplnění je použito i několik článků, popřípadě akademické práce.

Bakalářská práce je rozdělena na dvě části. První, teoretická, se zabývá nejprve rodem, poté životností. Podobně tak je členěna i část druhá, praktická. Ta je založena na dotazníkovém šetření. U jednotlivých otázek dochází k vyhodnocení odpovědí, popřípadě popsání doplňujících výpovědí respondentů či dílčí shrnutí výsledků.

Celá práce podává nejprve obecné informace, následně bližší specifikaci a seznámení s problematikou. Část praktická ukazuje, jak respondenti vnímají rozdílnosti v rodě a v podkategorii životnosti, což by mohlo být vodítkem například pro budoucí pedagogii českého jazyka, jak tyto problematiky žákům představit a s čím je seznámit.

1 KATEGORIE RODU

Mluvnice českého jazyka zahrnuje dvojí označení pro termín rod. První možnost se opírá o jména, druhá o slovesa. Jména jsou podle rodu rozřazována ve specifické skupiny, u sloves pak jde o poměr mezi podmětem a dějem vyjádřeným přísudkem (Oberpfalcer, 1933, s. 1). Tato práce se věnuje právě rodu jmen – jmennému rodu.

MČ II uvádí, že rod jmen funguje jako gramatický prostředek, přičemž výrazovým prvkem bývá tvar, který slovo má. Významový prvek lze pozorovat pouze u jmen živých bytostí a zvířat. Pokud jména splňují kritérium živosti, je možné spatřovat rozdíly v rodě přirozeném. Tyto rozdíly pak vyjadřují nástroje lexikální, slovotvorné a syntaktické. U lexikálních prostředků dochází k rozlišení přirozeného rodu pomocí odlišných pojmenování v mužském a ženském rodě, příkladem může být protiklad *muž x žena, bratr x sestra*. Druhým případem rozlišení přirozeného rodu je slovotvorba. Příkladem může být *učitel x učitelka, Novák x Nováková*. Posledním odlišením rodů je pomocí syntaktických prostředků (MČ II, 1986, s. 32-33).

V některých jazycích (například němčina) došlo k setření kontrastů mezi mužským a ženským rodem jmen tak, že již nemají tak vyhraněný význam. Zde je pak hlavní funkcí právě syntax. Tím, co ve větách určuje rod jmen, jsou tvary adjektiv, přivlastňovacích, popřípadě ukazovacích zájmen. Přímo v němčině slouží k odlišení dokonce i členy (Kuryłowicz, 1970, s. 71).

2 HISTORICKÝ VÝVOJ KATEGORIE JMENNÝ ROD

Tato kapitola pojednává o historickém vývoji jmenného rodu, je zde nastíněno myšlení, které ovlivnilo třídění jmen v rody.

Černý uvádí, že žádná z gramatických kategorií nevzniká v jazyce apriorně. K rozvoji dochází až postupem času s vývojem jazyka. Černý rozlišuje tři stadia: První fází označuje dobu před tím, než kategorie vznikne (kvantitativní vývoj). Druhý stupeň je doba, kdy dochází ke vzniku kategorie – důvody ekonomické odkazují k tvorbě nové kategorie a následně je provedena změna kvalitativní. Třetím obdobím označuje dobu po vzniku kategorie, kdy v nových podmínkách vývoj pokračuje; veškeré změny jsou vyhrazeny, vzhledem k působení dalších kategorií (Černý, 1970, s. 208).

Podle Oberpfalcera se prvotní původ kategorie jmenného rodu objevuje již v řecko-latinské teorii gramatické. Aristotelovy spisy vykládají, že filosof Protagoras rozlišil tři rody jmen. Rozdělil jména na mužská – samčí, ženská – samičí a jako třetí kategorii označil věci. Toto označení Aristoteles přeformuloval na pojem střední, pravděpodobně jej k tomu vedlo rozřazování jmen věcí i do mužského a ženského rodu (Oberpfalcer, 1933, s. 1). Kočařová ve své práci uvádí, že vnímání světa a přírody bylo základním aspektem při určování rodu. Hlavním směrem, který třídění slov do kategorií rodů prováděl, byl antropomorfismus. Člověk byl ovlivněn přírodou, životnost přiřazoval také k věcem neživým a i u nich tedy docházelo k určování rodů, a tak k ovlivnění jazyka (Kočařová, 2013, s. 9). Oberpfalcer říká, že jména se v minulosti třídila pravděpodobně podle lidského vnímání. Názvy statných, aktivních, činných věcí jsou přiřazena k mužskému rodu, k rodu ženskému byla přiřazena jména označující slabší, nevelké, pomalejší, krásné. Zařazení tedy probíhalo na základě vlastností, které byly u objektů pozorovány (Oberpfalcer, 1933, s. 4).

Erhart ve své knize udává, že třídění věcí na ty, které jsou živé, a ty, které živé nejsou, je základem pro kategorii jmenného rodu. Klasifikace je založena na vlastnostech, kterými pojmenovávané jevy disponují – životnost a pohlaví. U jazyků indoevropských se objevují nejhojněji rody tři. Ze všeho nejdříve byla slova tvořena na základě opozitnosti živý x neživý, posléze dochází k rozdělení životných jmen na jména mužská a ženská (Erhart, 1962, s. 50-51). HMČ uvádí, že kategorie rodu se v době rozvoje indoevropského prajazyka oddělovala na dva rody. Byl to rod osobní s vlastností životnosti a rod věcný. Postupně se z osobního rodu začal oddělovat ženský rod. Co se týká přímo češtiny, docházelo s rozvojem jazyka k omezování odlišností mezi u-kmeny a o-kmeny. Splynutí vedlo k velkému rozvoji jmenné deklinace (HMČ, 1986, s. 133-134).

3 GRAMATICKÁ KATEGORIE JMENNÝ ROD

Gramatická kategorie jmenný rod je rozlišena na tři části – maskulinum (rod mužský), femininum (rod ženský) a neutrum (rod střední). Maskulina podléhají dalšímu dělení na animata (jména rodu mužského životného) a inanimata (jména rodu mužského neživotného).

Čechová ve své knize uvádí, že většina lingvistů dělí rod právě na tři části (Čechová, 1976, s. 24). Vedle toho Šmilauer rozděluje rod na mužský životný, mužský neživotný – tedy rody dva, k nim pak přiřazuje rod ženský a střední, celkem tedy rody čtyři (Šmilauer, 1980, s. 142).

Jmenný rod považujeme za samostatnou kategorii pouze u substantiv, oproti tomu jsou ostatní jména závislá v určování rodu právě na rodu substantiv (Čechová, 1976, s. 21). Stejně tak Vondráček říká, že jmenný rod určujeme u substantiv, v některých případech také u pronomin. Jako druhotný znak nacházíme kategoriální shodu také u závislých tvarů adjektiv, přechodníků, slovesných příčestí a některých numeralií (Vondráček, 2011, s. 570). Andrla uvádí, že u substantiv je rod brán jako nejtypičtější morfologický znak. Některá jména se nemusí vyznačovat pádem či číslem, avšak k rodu náležet musí. Výjimkou, kde dochází k oslabení rodu, jsou jména pomnožná (*pluralia tantum*). Objeví-li se v jazyce nové slovo, musí být zařazeno k některému z rodů (Andrla, 2007, s. 35).

4 PŘÍRAZENÍ JMEN K RODŮM

Přiřazením ke skupině skloňovacích typů zjistíme konkrétní hodnotu jména. Každý skloňovací typ je vyjádřen vzory. „Na jedné straně gramatický rod určuje způsob ohýbání, na druhé straně ze způsobu skloňování plyne.“ (Vondráček, 2011, s. 570)

ČM říká, že pokud je rod přiřazován věcem, řídí se většinou zakončením slova. Končí-li slovo souhláskou, většinou jde o maskulinum, méně pak femininum. Ve chvíli, kdy slovo končí na samohlásku, jedná se o femininum (*-a*), či neutrum v případě, že je zakončeno samohláskami *-o* a *-í*. Všechny tři rody lze nalézt u slov končících na samohlásku *-e*, s maskuliny se spojuje nejméně (ČM, 1986, s. 119).

Přidělení rodu je potřeba u jmen nesklonných. Vondráček uvádí čtyři různé způsoby. Prvním způsobem je přiřazení rodu podle zakončení základního tvaru slova, přičemž může docházet k odlišnostem při volbě u psané formy a u formy mluvené. Jako příklad uvádí slovo *image*, kdy v této podobě v psané formě dochází k přiřazení rodu středního se vzorem *moře*, kvůli zakončení na *-e*. V případě mluveného projevu končí *imidž* jako *-ič/-idž*, a z toho následně plyne přiřazení

k rodu mužskému se vzorem *stroj*, popřípadě k rodu ženskému se vzorem *píseň* (Vondráček, 2011, s. 570-571).

Druhým způsobem přiřazení k rodu je možné díky podobnosti a blízkému významu jiného podstatného jména. Jako příklad zde Vondráček uvádí *vojenskou khaki*. Ženský rod u slova *vojenskou* je zde zvolen, protože *khaki* je *barva*, a barva je rodu ženského. Podobně tak *svobodné enfant terrible*, kdy *enfant terrible* znamená *strašné dítě*. *Strašné dítě* je rodu středního, proto *svobodné* (Vondráček, 2011, s. 571).

Pokud známe pohlaví pozorovaného objektu, dochází k přiřazování rodu podle toho, jedná-li se o muže x ženu, samce x samici. Příkladem může být spojení *charge d'affaires*, které označuje příslušníka diplomatického sboru. Uvedeme-li *česká charge d'affaires*, pak je diplomatkou žena, pokud však v kontextu nalezneme spojení *český charge d'affaires*, bude se jednat o muže diplomata (Vondráček, 2011, s. 571).

Poslední typ přiřazování k rodu činí největší problémy. Působí jej zkratky a zkrácené tvary, které bývají přiřazovány k rodu na základě shody s tvary závislými. Příkladem může být zkratka *ZOO*. Pokud je tato zkratka použita ve větě, chová se jako jméno ženského rodu, jelikož se jedná o *zahradu*. Je-li zachován tvar zkratky v úplné podobě, nebývá narušen smysl, což však neplatí v případě, kdy je zkratka použita jako slovo zkratkové. Toto používání je očividné především u iniciálových zkratk, které končí na vokál. Příkladem může být *soustředění v ODE* (ODA), popřípadě *jednotky NATA* (NATO). Dochází pak k nedorozuměním, jelikož pak zkratky mohou působit nejasně a příjemce nemá daleko k jejich záměně (Vondráček, 2011, s. 571-574).

4.1 Přirozený rod

František Miko uvádí, že u názvů osob, popřípadě zvířat se při přiřazování rodu orientujeme podle rozdílů pohlaví. Gramatický rod zde nabývá stejné platnosti, avšak v případě rozlišování pohlaví o něm hovoříme jako o přirozeném rodě. „Přirozený rod je teda významovým pozadím gramatického rodu a je vedľa zhody druhým konstituujúcim činiteľom gramatického rodu.“ (Miko, 1962, s. 26) Vondráček uvádí, že díky gramatickému rodu můžeme uspořádat českou flexi, zároveň se díky němu uspořádává systém slovní zásoby (Vondráček, 2011, s. 574).

Oberpfalcer ukazuje na rozdíl mezi termíny *genus*, jakožto označení pro skupinu, třídu, a pojem *sexus*, vyjadřující pohlaví ve smyslu fyziologických odlišností samců a samic (Oberpfalcer, 1933, s. 4). Dále také říká, že i přes toto rozdělení je zde mezi pohlavím a rodem jmen jistá souvislost. Existují názory, které vykládají rozřazování do rodů podle pohlaví jako sexualizování jazyka a vůbec myšlení. Oberpfalcer poskytuje shrnutí, že přestože je mezi pohlavím a rodem úzký vztah, nejsou přeci slova obdařena pohlavím. „Rod je nám převážnou většinou jev kongruence.“ (Oberpfalcer, 1933, s. 8)

Podle Vondráčka v některých případech existence rodové opozitní dvojice neznámá to, že je zde pevnější vazba mezi rodem gramatickým a biologickým. Tato nepravidelnost je zřetelná díky frekvenčnímu nepoměru maskulin a feminin. Pokud neexistuje označení pro významově souřadná a v rodě odlišná slova, ani slovo jim nadřazené, přichází na řadu použití pojmenování jedním členem z dvojice, většinou maskulinem, pak se jedná o generické maskulinum, popř. femininum/neutrum. Jako příklad lze uvést *pes + fena + štěně = pes*. V některých případech lze použít označení, které je nadřazené skupině slov (*sourozenec, hmyz*). Jednou z příčin nerovnoměrnosti v šíření gramatického rodu je hledání tzv. mimojazykových skutečností, kdy jde o kulturní podmínění a spojení role s osobou jednoho pohlaví. Rozdíl lze jasně pozorovat na příkladech *pradlena, horník*. Podobně tomu je i u přiřazování rodu k pohlaví v případě kulturních zvyků a ustálených představ. Uvádí příklady *mafíán x mafíánka* a *prostitutka x prostitut* (Vondráček, 2011, s. 575-576).

5 KOLÍSÁNÍ V RODĚ

Kapitola pojednává o situaci, kdy je určení rodu jmen složitější, jelikož může docházet ke kolísání. PMČ uvádí, že kolísání se vyskytuje především v případech, kdy je slovo užíváno s menší frekvencí, popřípadě se různí kvůli dialektům. Mezi problémová slova patří například slova kolísající mezi mužským a ženským rodem jako jsou například *rez, kyčel, Olomouc* apod. Ke kolísání dochází také mezi všemi třemi rody – jako příklad je zde uvedeno slovo *rukojmí* (PMČ, 1995, s. 233). ČM také uvádí kolísání v rodě, jako příklady udává *hřídel, kyčel, rez, trolej* s přiřazením k mužskému rodu nebo k ženskému rodu. Mezi rodem ženským a středním může

dojít také ke kolísání, jako příklad je v mluvnici napsáno slovo *kánoe* (ČM, 1986, s. 119).

Slova *brambor* x *brambora* popisuje Akademická příručka českého jazyka jako slova shodného tvaru v 1. pádě singuláru, avšak odlišného významu. Ženský rod *brambora* zachycuje potravinu, popřípadě krmivo, v mužském rodě *brambor* nese význam celé plodiny, ale vyskytuje i v případech označujících potravinu. Podobně je tomu u slov *fazole* a *fazol* (APČJ, 2014, s. 243).

Vondráčkovo pojetí kolísání v rodě je mírně odlišné. Ukazuje rozdíl mezi jmény s omezeným kolísáním rodu a slova s rodem kolísajícím. Mezi slova s omezeným kolísáním rodu řadí např. slovo *drbna*, dále pak *tlučhuba*, *fiflena* či *bačkora*. Mezi slova s neomezeným a jistým kolísáním v rodě pak uvádí příklad *držgrešle* (Vondráček, 2011, s. 38-39).

5.1 Omezené kolísání v rodě

5.1.1.1 Slova typu DRBNA

Slova typu *drbna* s kolísáním v rodě omezeným se podle Vondráčka nevyskytují v maskulinním tvaru, mají tvar pouze podle vzoru *žena*. Označovat však mohou obě pohlaví, muže i ženy. Ve spojení s muži bývá používáno doplňků, přístavek či jmenných částí přísudku. Při použití množného čísla slova *drbna* je evokována myšlenka na ženy. Bývá tomu tak i v případě, kdy by souvislosti ukazovaly k mužům (Vondráček, 2011, s. 597-598). Bečka uvádí, že podobná slova bývají k rodům a zároveň pohlavím řazena na základě vlastností a chování. U slova *drbna* je viditelné motivování ženami. Jde o vysokou míru expresivnosti, přičemž čím je slovo hanlivější, tím spíše bývá řazeno pouze k jednomu pohlaví (Bečka, 1977, s. 199).

6 PŘECHYLOVÁNÍ JMEN

Přechylování je jedním z prostředků, jak se mohou tvořit slova. V případě určování rodu pak mohou vyvstávat různé problémy. Na některé z nich se hlouběji zaměřuje tato kapitola.

PMČ uvádí, že pomocí přechylování bývá tvořena k mužskému označení ženská podoba (*lékař* x *lékařka*). Tento proces je možné použít i opačným způsobem – vytvořit z ženského pojmenování rod mužský (*liška* x *lišák*). V některých případech

lze vytvořit také název pro mládě, a to od tvaru mužského i ženského (*lišče*). Vyskytnout se může také rodový rozdíl, který je vyjádřen pojmenováním neodvozeným (*muž x žena x dítě*). Vedle těchto odlišných označení existuje také souborné pojmenování, které dokáže obsáhnout všechny rody (*člověk*). Tuto funkci souborného pojmenování dokáže plnit také jeden ze členů základní dvojice přirozeného rodu, příkladem mohou být slova *kůň* a *ovce* (PMČ, 1995, s. 232).

Vondráček uvádí, že k tvorbě tvarů pro jednotlivé rody dochází pravděpodobně kvůli snaze výpověď podat co nejvýstižněji, jasně uvést pohlaví objektu reference. Při použití plurálního označení u příkladu *půjčila jachtu norským panovníkům* lze spatřovat dvojí význam – tedy že Norsko má alespoň dva panovníky, což je málo pravděpodobné, až vyloučené, nebo že jachta byla propůjčena panovnickému páru, popřípadě celé panovnické rodině. Této víceznačnosti se lze v některých případech vyhnout, jak je možné vidět na příkladu *jediná mezi herečkami a herci byla nominována*, kde dochází k jednoznačnému určení rodu (Vondráček, 2011, s. 576).

Podle Vondráčka je jazyk pro tvorbu slov přejatých dobře systémově vybaven. Existují slova s omezeným přechylováním, podobně jako slova s relativně neomezeným přechylováním. Substantiva, která lze přechylovat pouze omezeně, dělí na ta, která jsou omezena faktorem jazykovým, a na ta, která jsou ovlivněna faktory mimojazykovými. Omezení jazykové se vyskytuje například u slov jako *host*, *lenoch*, *sourozenec*, *jedinec* a *retrívr* či *dogo*. U mimojazykových faktorů se jedná o slova typů *učitel*, *voják*, *prostitut(-ka)*, *sestra*, *hosteska*, ap. Příkladem u slov s relativně neomezeným přechylováním je typ *pacient* (Vondráček, 2011, s. 568, 576).

V práci je použito dělení přechylovaných jmen velmi podobné s dělením Vondráčkovým (Kapitoly o rodu a životnosti substantiva).

6.1 Omezené přechylování substantiv

6.1.1 Přechylování omezené jazykovými prostředky

6.1.1.1 Slova typu HOST

O slovu *host* se ve Vondráčkových kapitolách dozvídáme, že je považováno za nemotivované pojmenování vespolečné. Většinou se používá rod mužský, a to i

v případě, kdy označuje osobu ženského pohlaví. Slovo *host* s maskulinní formou nenese sémantiku maskulina, je slovem nadrodým a nevyjadřuje žádný pragmatický příznak. Při nejasnostech je pro upřesnění užíváno rozvíjení slova *host* – *mužský/pánský, ženský/dámský*. V případech, kdy jde o hosty obou pohlaví, řekněme vyrovnaně, není nutné pohlaví reflektovat. Zvláštní situaci pak představuje označení *hostka*, tedy tvar pro ženský rod. Toto označení lze přiřadit k televizní či rozhlasové publicistice, především k pořadům genderově zaměřeným (Vondráček, 2011, s. 577-579). V pořadu Okolo češtiny Český rozhlas Olomouc přikládá myšlenku synonymnosti slov *host* a *návštěvník*. V širším pojetí lze vnímat *hosta* jako člověka, co přichází na pozvání – naproti tomu *návštěvník* přichází bez pozvání, většinou na místa, která jsou obecně přístupná (Bláha, 2007).

6.1.1.2 Slova typu JEDINEC

Vondráček říká, že u slov typu *jedinec* se hovoří o abstraktnosti, přechylování téměř není prokázáno, často slouží i jako termíny. Existují však také případy rozlišení sexu pomocí analytického vyjádření (*jedinec mužského/samčího pohlaví, jedinec ženského/samičího pohlaví*). Převládá zde forma maskulina s jeho nadrodou platností. Velmi podobně jako *jedinec* se chová slovo *zárodek*. Ani nakládání se slovem *potomek* se výrazně neliší. Při používání analytického dělení na *mužský potomek* a *ženský potomek* je mužský rod používán častěji. Nejvíce se v textech vyskytuje *potomek* bez bližší specifikace. Slovo *potomkyně*, jakožto femininní derivát, se vyskytuje málokdy. Co se týká slova *kříženec*, zde dochází k použití analytických vyjádření častěji, než u předchozích příkladů. Důvodem pravděpodobně mohou být zájmové skupiny a aplikování jimi používaných slov v tisku. Stále častěji se v průběhu let vyskytuje femininní derivát *kříženka*. Vedle toho také determinované femininum *fena kříženec/fenka, kříženec* (Vondráček, 2011, s. 579-580).

6.1.1.3 Slova typu SOUROZENEC

Vondráček uvádí, že slovo *sourozenec* se používá v množném čísle, jako označení alespoň dvou osob sdílejících rodiče, ať už jednoho, nebo dva. Dále se vyskytuje jako nástroj zařazující jmenné části přísudku, přístavku nebo doplňku. Množné tvary se vyskytují v převážné většině nad tvary jednotného čísla. Nedochozí k přechylování do femininního tvaru, tvary *sourozenka* či *sourozenkyně* se vyskytují pouze

v neformálních spojeních. Pokud dochází ke specifikaci pohlaví, bývá využito prostředků s funkcí přístavku. Objevují se upřesnění jako *bratr, sestra*, popřípadě *chlapec, dívka* (Vondráček, 2011, s. 581-582).

6.1.1.4 Slova typu RETRÍVR, DOGA

Vondráček říká, že u registrovaných plemen psů nedochází k přechylování v textech odborných. V okamžiku určování sexu dochází k použití analytického označení, popř. nelingválních znaků. U zájmových skupin je situace opačná a při pojmenovávání zvířat dochází k tvorbě derivovaných výrazů. Vznikají tak slova jako *retrívřice, pudlice, ovčáčka*, ap., u tvorby výrazů z ženského rodu se vyskytují příklady *dogouš, dogánek, dogan, koliák* ad. (Vondráček, 2011, s. 582).

6.1.1.5 Slova typu LENOCH

Podle Vondráčka se slova, která mají hodnoticí funkci, vyskytují především v maskulinních tvarech, přičemž téměř netvoří femininní tvary. Mnohdy také proto, že tvoření těchto tvarů není snadné. Například u slova *lenoch* je tvarem ženského rodu *lenoška* (Vondráček, 2011, s. 584).

Pojmenování s hodnoticí funkcí lze nalézt u mnoha slov nositelů vlastností. Patří sem příklady jako *opozdilec, štvanec, nevychovanec*. U osob, které se hlásí k myšlenkám některých velikánů, používá čeština sufix *-ovec*. Příkladem mohou být označení *werichovec, hitlerovec, haškovec*. Širší pojetí přináležení k určitým skupinám lidí vyjadřuje sufix *-ec* – *májovec, ruchovec*. Obdobně na tom jsou slova jako *holobrádek, mamánek, snílek*. Ke tvoření přechýlených podob nedochází u slov jako *spáč, velikán, buran, slaboch, mručoun*. Takováto slova nezastávají funkci přímé reference, dochází zde k zeslabení rozdílů mezi pohlavím objektu a gramatického rodu (Vondráček, 2011, s. 584-585).

6.1.2 Přechylování omezené mimojazykovými prostředky

6.1.2.1 6.1.2.1 Slova typu VOJÁK

U slov jako *voják* a jeho ženského protějšku *vojákyň* či *vojačka* již nejde o jazykovou bariéru a složité vnitrojazykové spojitosti. V těchto případech je nižší frekvence užívání ženských tvarů dána mimojazykovými skutečnostmi, především pak odlišným počtem žen a mužů v těchto rolích. S postupem času a pronikáním více

žen do takovýchto rolí se mění i jazykové používání. Oficiální a vážné situace vyžadovaly produkci femininních derivátů, následně se rozšiřují i do běžné mluvy (Vondráček, 2011, s. 585). Podle článku ve zpravodajském čtrnáctideníku *Fleš* v roce 2005 byla v prvním ročníku Univerzity obrany mezi vojáky také jedna pětina vojáků (Tatarová, 2005). Z toho lze pozorovat, že žen v podobných pozicích není zanedbatelné množství, a proto také jazykově došlo k posunu.

Vondráček ukazuje, že v případě protikladu *policista* a *policistka* dochází k menším rozdílům ve frekvenci užívání, podobně jako u protikladu *premiér* x *premiérka*. U dvojice *mafíán* x *mafíánka* je užívání femininního tvaru opět relativně odlišné od užívání maskulina (maskulinum používáno častěji). Pravděpodobně by mohlo nesouměrnost způsobovat netematizování ženské role *mafíánky* v našem prostředí (Vondráček, 2011, s. 586).

6.1.2.2 Slova typu PROSTITUTKA

Podle Vondráčka typ slov *prostitut* a *prostitutka* ukazuje druhou stránku rodových dvojic. U tohoto výrazu dochází k používání ve větší míře ženského rodu, naopak méně mužského. Při použití mužského rodu se téměř nevyskytuje generické označení mužů a žen. Výjimkou je použití maskulina *prostitut* v případě dětí, ať už se jedná pouze o chlapce, dívky, popřípadě o obě pohlaví. Většinou v této souvislosti bývá o dětech hovořeno jako o *dětských/nezletilých prostitutech*. V případě, kdy jsou označováni pouze muži *prostituti*, bývá připojováno analytické upřesnění *mužský/chlapecký prostitut* (Vondráček, 2011, s. 588-589).

6.1.2.3 Slova typu MODELKA

Vondráček uvádí, že přestože se slovo *modelka* ve formě ženského rodu vyskytuje častěji než slovo *model*, nepoužívá se ani jeden výraz pro generické označení skupiny mužů a žen, bývají uváděny ve vztahu koordinačním. Tvar *model* v mužském rodě nese několik významů a je bohatě rozvrstven. Ženský rod *modelka* neposkytuje generické shrnutí jedinců obou pohlaví, jinak tomu však je u slova *herec*. Je mužského rodu a připouští zahrnutí obou pohlaví, tedy *herců* i *hereček* (Vondráček, 2011, s. 589-591).

6.1.2.4 Slova typu HOSTESKA

Vondráček uvádí, že: „Formálně se jeví femininum *hosteska* jako demaskulinní derivát, fakticky je však spíše jeho strukturní analogií, vytvořenou v procesu adaptace výrazu po převzetí do slovní zásoby češtiny...“ (Vondráček, 2011, s. 591)

V ženském rodě se toto slovo vyskytuje výrazně častěji, přičemž *hostes* může být vnímáno jako negativní. Příznakovost *hostes* ztrácí v textech pracovních, v okruhu této profese. Při snaze naprosto se vyhnout negativním konotacím lze použít termínů *steward* nebo *promotér*. U označování mužů této profese tedy nemusí vždy docházet k negativním spojením. To však nelze říci u slov *baletka* a *mažoretka*. Zde vytvoření mužského rodu pomocí sufixu *-ák* (*baleták*, *mažoreták*) evokuje označení ponižující, zlehčující (Vondráček, 2011, s. 591-592).

6.1.2.5 Slova typu SESTRA

Zvláštní typ přechylování nachází Vondráček u slova *sestra*. V případě, že se jedná o *sestru zdravotní*, neexistuje ustanovený termín pro muže vykonávajícího tuto profesi. Mimo to autor dokládá případ, kdy byl v beletrii použit termín *sestr*, který ale nefunguje tak dobře, jako například slovo *kmotr*, vytvořené od ženského rodu *kmotra*. Spojení *zdravotní bratr* se v textech vyskytuje častěji, ne však dostatečně přesvědčivě (Vondráček, 2011, s. 592-594).

6.2 Relativně neomezené přechylování substantiv

6.2.1.1 Slova typu PACIENT

U slova *pacient* je tvorbě přechýlené podoby *pacientka* jazyk nakloněn. Přechýlená podoba se vyskytuje, avšak rozdíl v užívání je nemalý. Mužskou podobu lze nalézt v textech častěji. Je to způsobeno používáním tvaru *pacient*, především v množném čísle, pro generické označení. Maskulinní tvar zde tedy má generickou platnost (Vondráček, 2011, s. 596).

V některých případech, kdy uživatelé jazyka použijí přechylované výrazy, mohou být slova vnímána jako příznaková. Komický efekt vyvolávají přechýlené podoby v případě, kdy jsou používány násilně nebo nefunkčně (AGSČ, 2013, s. 299).

7 KATEGORIE ŽIVOTNOSTI

Gramatická podkategorie životnosti se rozlišuje u kategorie mužského jmenného rodu. Vondráček uvádí výskyt životnosti také u maskulinních zájmen, druhotně pak i u závislých tvarů některých číslovek, slovesných příčestí a adjektiv (Vondráček, 2011, s. 612).

Podle MČ II označují životná jména živé bytosti, neživotná pak předměty či jevy neživé. Biologická živost neurčuje životnost gramatickou, ta totiž pojímá pouze živé osoby a zvířata, vůbec neobsahuje rostliny. Rozlišení kategorie probíhá předně v pádech pomocí koncovek (MČ II, 1986, s. 35-36).

APČJ ukazuje 4 okamžiky, kdy se životnost projevuje rozdílnými koncovkami.

První možností je akuzativ singuláru, kdy jsou jména životná (mimo *soudce*) odlišná od nominativu – *pán/pán-a, muž/muž-e, předseda/předsed-u*. Naopak jména neživotná se odlišným tvarem neprojevují – *hrad/hrad, stroj/stroj* (APČJ, 2014, s. 244).

Druhý případ ukazuje na rozdíl mezi základním tvarem životných jmen a akuzativem plurálu – *pán-i (pán-ové)/pán-y, muž-i (muž-ové)/muž-e, předsed-ové/předsed-y, soudc-i (soudc-ové)/soudc-e*. Neživotné vzory opět zachovávají stejný tvar – *hrad-y/hrad-y, stroj-e/stroj-e* (APČJ, 2014, s. 244).

Již druhá možnost nás dovádí k další rozdílnosti – totiž že životná jména v nominativu plurálu mohou disponovat také koncovkou *-ové*. Tento jev lze pozorovat pouze u jmen životných (APČJ, 2014, s. 244).

Dativ a lokál singuláru ukazují čtvrtý případ rozlišení – u životných jmen vidíme koncovku *-ovi*, kterou u neživotných nalézt nelze (APČJ, 2014, s. 244).

SMČ uvádí rozdělení vzorů mužského rodu na tvrdé a měkké, přičemž mezi tvrdé patří vzory *pán, hrad, předseda*; měkké vzory pak jsou *muž, stroj a soudce*. U substantiv se základním tvarem bez koncovky u životných jmen nalézáme ve druhém pádě koncovku *-a* (vzor *pán*) a koncovku *-e* (vzor *muž*). Pokud má substantivum v základním tvaru koncovku, u životných jmen má v druhém pádě koncovku *-a* (vzor *předseda*) nebo *-e* (vzor *soudce*). Naopak jména neživotná jsou v základním tvaru vždy bez koncovky, druhý pád pak má koncovku *-e* u měkkého vzoru *stroj*, u vzoru *hrad* má koncovky *-u* nebo *-a* (SMČ, 1985, s. 58-59).

František Miko uvádí, že členění maskulin na životná a neživotná nemá kořeny ve společenských potřebách, ale je zapříčiněno formálními specifiky pádů, především

1. a 4. pádu jednotného čísla. Jména mužská životná je totiž možné používat jako *agens* i jako *patiens*. U neživotných jmen tento jev není (Miko, 1962, s. 44).

8 ZMĚNY A KOLÍSÁNÍ V KATEGORII ŽIVOTNOSTI

Podle MČ II dochází u některých jmen, která označují neživé věci, k použití také životných tvarů, tzv. dubletů. Děje se tak kvůli sblížení se životnými jmény. Prvním případem jsou slova s příponami *-tel*, *-ec*, které se používají u slov životných, podobně pak také u neživotných (*jmenovatel*, *dělenec*, *ledoborec*). Základem této asociace je forma slovo tvorná. Druhým případem asociativního propojení je na základě významové souvislosti se slovy, která poukazují k živým bytostem. Projevuje se tak například u názvů rybích výrobků i ryb (*sled'*, *uzenáč*), následně také u jmen jako *bacil*, *mikrob*, *korál*, kde dochází k souladu chápání jejich existence s živostí. K přisouzení životnosti neživým objektům dochází také v případě expresivního či citového zabarvení. Tak se často stává u pojmenování rostlin a hub (*utrhnout hlaváčka*, *najít hřiba*, *kozáka*), podobně i u tanců (*tancovat obkročáka*) a sportovních disciplín, například spojení *dát góla* (MČ II, 1986, s. 36). V takovýchto případech uvádějí Pravidla českého pravopisu předpis, podle kterého životné tvary potřebují ve shodných tvarech měkké *-i*, naopak neživotné tvary vyžadují ve shodě *-y*. Příkladem pak mohou být *uzenáči* – *Uzenáče byly na skladě* a *Uzenáči byli na skladě* (PČP, 1989, s. 15).

Podle AGSČ je bezpříznakovou a základní hodnotou neživotnost, přičemž kvůli slovo tvorným důvodům dochází k přisuzování životnosti neživým předmětům. Naopak pokud je odnímána životnost některému z životných objektů, jedná se o stylové důvody, hlavním motivem je snaha o věčnost. Příkladem může být slovo *hybrid* (AGSČ, 2013, s. 301).

MČ II dále uvádí, že dochází ke kolísání mezi tvary neživotnými a životnými u jmen, kde došlo k přenosu názvů živých bytostí na neživé věci. Kolísání tak nastává u názvů planet (*obletět Merkur/a*), u pojmenování hraček (*maňásci/ky*) a také u dopravních prostředků. Příkladem může být například *mít pionýr/a* (MČ II, 1986, s. 36-37). Podle ČM „mohou být podstatná jména významem neživotná (označující věci neživé) mluvnicky životná (mít tvary životné) a naopak jména označující živé bytosti mohou být mluvnicky neživotná; také proto může zde vznikat i existovat

dosti kolísání“ (ČM, 1986, s. 118). Nilsson ukazuje, že kolísání jmen je problémové především proto, že existují projevy jak v Asg (k tomu připojuje i Gsg), tak i v množném čísle v prvním a pátém pádě. Zároveň je problémem, že tyto projevy v kategoriích na sobě nejsou závislé (Nilsson, 1995, s. 358).

PMČ ukazuje klasické pojetí slov *rodiče*, *lidičky*, *koně*. Tato slova mají koncovky neživotné, ale čeština zde používá životné shody, podle jejich smyslu. Jako příklad jsou zde uvedena spojení *milí rodiče* a spojení *mladí koně se splášili* (PMČ, 1995, s. 234). Naproti tomu Šmilauer udává příklady kolektiv, která se v jazyce chovají jako neživotná, přestože označují živé bytosti – *národ*, *dav*, *skot*, *hmyz* (Šmilauer, 1980, s. 143).

Vondráček uvádí, co se děje s životností u nesklonných substantiv, jako například u výrazů typu *contras*. U těchto slov používá čeština kongruentních tvarů, kde dochází k vyjádření koncovkami, avšak nesklonné substantivum zůstává v původní podobě. Příkladem může být část věty: *Antisandinovští kontras včera časně ráno oznámili...* Na příkladu tedy vidíme, že životnost slova *contras* označují tvary slov závislých (Vondráček, 2011, s. 614).

9 URČENÍ ŽIVOTNOSTI JMEN

Tato kapitola se zabývá možnostmi, jak lze určit životnost jména. Členění práce je opět velkou měrou inspirováno Vondráčkovým pojetím (Kapitoly o rodu a životnosti substantiva).

Vondráček připomíná, že konkrétní hodnotu jména vyjadřují koncovky, ty lze vázat ke kmenu jména odvozeného (*činitel*, *nosič*), nebo je lze vázat ke kořenu jména neodvozeného (*sled'*, *hybrid*). Jména rozlišuje na ta, kde životnost kolísá ve formální rovině, ať už u slov odvozených (*činitel*, *uzenáč*, *sčítanec*), nebo u slov neodvozených (*sled'*, *kulich*). Dále sleduje jména, jejichž životnost je závislá na charakteru referenčních objektů, opět u slov odvozených (*kříženec*, *ledoborec*, *hybrid*, *mutant*, *zmijovec*) i neodvozených (*korál*, *bacil*). Pragmatický důvod kolísání životnosti se vyskytuje u slov jako *křemenáč*, *klouzek* (jména odvozená) a *hřib* (neodvozená). Procesy transonymizační u slov neodvozených řeší u jmen typu *Pluto* a *Jupiter*. Denotační motivaci spatřuje u neodvozeného jména *robot* (Vondráček, 2011, s. 610-611). V následující části jsou některé z případů detailněji popsány.

9.1 Životnost jmen kolísajících ve formální rovině

9.1.1 Kolísající životnost u jmen odvozených

9.1.1.1 Slova typu ČINITEL

Vondráček předkládá typ *činitel* jako mužské činitelské jméno referující k osobám, které realizují určitou činnost. Jde především o osoby mužského pohlaví, popřípadě o skupiny osob bez bližšího určení pohlaví, ale také o zvířata či neživé objekty. Varianty životné i neživotné bývají hodnoceny jako rovnocenné, není zde viditelná snaha o zživotnění či expresivitu, přesto však dochází k nepoměru ve frekvenci výskytu životné/neživotné formy. Hlavním důvodem tohoto nepoměru je v první řadě lexikální sémantika výrazů. Nejvýraznější odlišení frekvence je možné spatřovat ve tvarech Npl. Životného tvaru se používá pro lepší sdělnost a rozlišení agentu a pacientu. Životnost v těchto případech neurčuje povaha označovaného jevu (Vondráček, 2011, s. 616-617).

Konkrétně podstatné jméno *činitel* označuje prakticky výhradně osoby s životnou podobou. Vedle toho mají neživotnou formu prvního pádu množného čísla jména ve významu *faktor*, avšak ani zde neživotnost výskytem nepřevýšila frekvenci tvarů životných. Zvláštním případem jsou *slohotvorní činitelé*, zde také převažují formy životné (Vondráček, 2011, s. 617).

Vondráček uvádí, že podstatné jméno *čitatelem* se využívá především ve spojení s matematickými výrazy. V případě, kdy lze pominout vzácný příklad, ve kterém je *čitatelem* označen *čtenář* (životný tvar), je rozlišení následovné: v Nsg se dají doložit pouze dva výskyty životného tvaru a vedle toho Asg ukazuje většinový výskyt tvarů životných, oproti tvarům neživotným (Vondráček, 2011, s. 618).

Podstatné jméno *jmenovatel* je také spojováno s matematickými výrazy, v Asg jsou životné podoby slova využívány častěji. V případě, kdy je *jmenovatel* použit v Npl, vyskytuje se také v životné podobě (Vondráček, 2011, s. 617-618).

9.1.1.2 Slova typu UZENÁČ

Podle Vondráčka u podstatného jména *uzenáč* v prvním pádě množného čísla dochází k nepoměru mezi používáním životné a neživotné podoby, přičemž neživotná forma převažuje. Naopak ve čtvrtém pádě převládají tvary životné. V celkovém součtu je více užíváno varianty životné (Vondráček, 2011, s. 624).

9.1.2 Kolísající životnost u jmen neodvozených

9.1.2.1 Slova typu SLEĎ

Vondráček o podstatném jménu *sleď* píše jako o jménu, u kterého sice dochází ke kolísání, ne však sémantickému. V Asg se slovo *sleď* používá málokdy. Neživotný tvar v tomto pádě není podle Vondráčka doložen, avšak ani životná podoba není příliš frekventovaná. Častěji než v Asg se životné tvary objevují v prvním pádě množného čísla, jsou však méně časté než tvary neživotné. Neživotnost či životnost neznačí živost ryb. Některé případy také ukazují použití obou tvarů v jednom textu, což by mohlo být vyvoláno tím, že koncovky v plurálu prvního pádu s měkkým skloňováním nepovažují uživatelé za rozlišení životnosti (Vondráček, 2011, s. 625-627). Styblík uvádí, že slovo *sleď* by nemělo být pojímáno stejně jako například *slanečci*, *uzenáči* ad. V okamžiku, kdy je slovo *sleď* použito ve spojení s výrobkem, je možné použít neživotného i životného tvaru. Pokud však referuje výpověď k živým rybám, měl by být použit pouze tvar životný. Jako příklad uvádí „*Sledí pluli ve velkých hejnech.*“, kde je dodržena životnost. Neživotný tvar ve větě „*Sleď pluly ve velkých hejnech.*“ by neměl být užíván (Styblík, 2000-1, s. 41).

9.2 Životnost jmen kolísající podle charakteru referenčních objektů

9.2.1 Kolísající životnost u jmen odvozených

9.2.1.1 Slova typu KRÍŽENEC

Jména typu *kříženec* se podle Vondráčka vyskytují v životných formách. V textech je doložen výskyt pojmenování *kříženec* u zvířat, ale také u rostlin, vždy v podobě životné. Expresivně lze nalézt životnost i u označení věcí. Příznakovost životnosti se pojí pouze s věcmi, nikoliv se zvířaty a s rostlinami. Neživotné vyjádření se v češtině nepoužívá, a to ani v Npl, ani v Asg (Vondráček, 2011, s. 629).

9.2.1.2 Slova typu LEDOBOREC

Vondráček u substantiva *ledoborec* ukazuje, že se ve většině případů používá neživotná forma. V případě prvního pádu množného čísla nachází pouze tvary neživotné. V Asg se vyskytuje případ životného použití (poukazuje k živé osobě),

avšak v poměru k neživotným je téměř zanedbatelný. To ukazuje, že příklady ze školní praxe jsou spíše hypotetické, ne příliš realizované (Vondráček, 2011, s. 631-632).

9.2.1.3 Slova typu HYBRID

Vondráček uvádí, že přestože synonymní slovo *kříženec* se vyskytuje ve formě výhradně životné, u substantiva *hybrid* je tomu jinak. *Hybrid* je pojímán povětšinou neživotně. Ukazuje častěji k rostlinám (neživotné tvary), mnohem méně pak k živočichům s životnou formou. V textech je mnohem více referencí k rostlinám než ke zvířatům, popřípadě věcem, proto neživotnost převládá. Neživotné pojetí *hybridů* tvoří protiklad k synonymním *křížencům* s životnou podobou. Tato rozdílnost může mít základ v pejorativním příznaku formy životné u prvního pádu množného čísla. Vedle toho také může být důvodem sekundární význam výrazu, který evokuje nepříjemné hodnocení osob, a tak nedochází k dalšímu šíření (Vondráček, 2011, s. 634-635).

9.2.2 Kolísající životnost u jmen neodvozených

9.2.2.1 Slovo typu BACIL

U podstatného jména *bacil* ukazuje Vondráček na častější výskyt neživotné formy. Případy nereferují pouze k mikroorganismům, ale slova jsou také užívána jako metafora pro přisouzení negativního označení. V případě *Asg* převažují jména v neživotné podobě, avšak životná forma se vyskytuje více, než u *Npl*. Dalším okamžikem, kdy je neživotných tvarů užíváno více nežli životných, je druhý pád jednotného čísla. Toto platí pouze v okamžiku, kdy je možné považovat koncovku *-a* jako znak životnosti (Vondráček, 2011, s. 635-636).

9.2.2.2 Slova typu KORÁL

Vondráček uvádí, že u substantiva *korál* dochází k rozrůznění, kvůli jeho polysémii. V případě, že se jedná o skleněnou ozdobu, se v češtině používají neživotné tvary. Pokud však jde o živočicha polypa, který si tvoří charakteristickou schránku, a následně také o výrobky z těchto schránek, objevují se odlišnosti v použitých formách. V prvním pádě množného čísla jsou formy životné a neživotné ve výskytu relativně vyrovnané. Čtvrtý pád jednotného čísla vykazuje větší

odlišnosti, a to ve prospěch neživotnosti. Celkově tak ne o mnoho, ale mírně převažují formy neživotné. Toto zjištění poskytuje srovnání se substantivem *sled'*, kde naopak v Asg převažovala forma životná (Vondráček, 2011, s. 636-637).

9.3 Životnost jmen kolísající podle motivovanosti – přisuzováním živosti

9.3.1 Kolísající životnost u jmen neodvozených

9.3.1.1 Slova typu ROBOT

Podle Vondráčka podstatné jméno *robot* v Npl vykazuje neživotnou formu méně než životnou. Poukazuje však na fakt, že neživotný tvar je používán v textech odborných, naopak tvar životný spíše v beletrii. Životné tvary převažují také pro Asg, opět převážně díky beletrii (Vondráček, 2011, s. 637-638).

9.4 Životnost jmen kolísajících podle pragmatického podmínění

9.4.1 Kolísající životnost u jmen odvozených

9.4.1.1 Slova typu KŘEMENÁČ

Podstatné jméno *křemenáč* převažuje podle Vondráčka v korpusu v podobě neživotné, a to pro Npl. Čtvrtý pád jednotného čísla se v textech téměř nevyskytuje. Zajímavým úkazem je, že i ve spojení s jinými houbami – například ve spojení *rostou křemenáče a kozáci* – u slova *křemenáč* je používána neživotná podoba, u slova *kozák* životná. Důvodem může být to, „že si mluvčí nemusí být neživotnosti formy *křemenáče* v Npl vědomi.“ (Vondráček, 2011, s. 638-639)

9.4.1.2 Slova typu KLOUZEK

Podle Vondráčka podstatné jméno *klouzek* v textech disponuje životnými i neživotnými formami vyrovnaně, přičemž většinou je použito v množném čísle (Vondráček, 2011, s. 640).

9.4.2 Kolísající životnost u jmen neodvozených

9.4.2.1 Slova typu HŘIB

Vondráček uvádí, že u podstatného jména *hřib* se vyskytují převážně tvary neživotné, především díky tvarům v množném čísle. Zde totiž naprosto převažují nad formami životnými. Podoby životné se objevují u *Asg*, nejvíce pak v textech publicistických, ale frekvenci tvarů neživotných se ani zde nevyrovnávají (Vondráček, 2011, s. 640).

9.5 Životnost jmen jako výsledek transonymizačních procesů

9.5.1 Kolísající životnost u jmen neodvozených

9.5.1.1 Slova typu JUPITER

Vondráček uvádí, že jména planet sluneční soustavy jsou přenesena od jmen mytologických postav. Planety jsou ve sluneční soustavě pouze jednou, neuplatňují se tedy tvary plurálové (Vondráček, 2011, s. 641). Podstatné jméno *Jupiter* je podle Vondráčka v životnosti vyrovnané, obě varianty se v korpusových textech vyskytovaly stejnou měrou (Vondráček, 2009, s. 145).

MERKUR

Planeta *Merkur* je podle Vondráčka pro *Asg* zastoupeno v textech vícekrát v podobě neživotné. I v okamžiku, kdy je započítán *Gsg* je neživotná podoba častější (Vondráček, 2011, s. 642-643).

MARS

Vondráček uvádí výskyt pojmenování planety *Mars* v několika příkladech, shrnutí pak ukazuje, že v naprosté většině je pro název planety užíváno tvarů neživotných. Pokud nachází tvar životný, má kořeny v astrologických textech (Vondráček, 2011, s. 645-647).

SATURN

Vondráček posuzuje pouze tvary jednotného čísla ve čtvrtém pádě, kde převažuje používání neživotných tvarů. Odborné texty nabízejí pouze neživotné formy.

I v okamžiku, kdy by koncovka *-a* v Gsg značila životnost, nadále převažují tvary neživotné (Vondráček, 2009, s. 145).

URAN

Přestože se podle Vondráčka kosmonymum *Uran* objevuje v textech málokdy, dokládá několik příkladů. Z nich je jisté, že neživotná podoba slova převládá (Vondráček, 2011, s. 645).

NEPTUN

Kosmonymum *Neptun* podobně *Uran* vykazuje podle Vondráčka mezi uživateli častější vazbu k neživotné podobě (Vondráček, 2011, s. 644).

9.5.1.2 Slova typu PLUTO

Vondráček říká, že u planety *Pluto* dochází k určení i rodu mužského, i rodu středního. Výskyt pojmenování planety v podobě s redukováným kmenem ve čtvrtém pádě jednotného čísla (*Pluta*) v životném tvaru je velmi ojedinělý. Ještě menší výskyt je pak u formy s kmenem neredukovaným (*Plutona*). Vedle toho pak nachází tvary středního rodu, které mají koncovku připojenou ke kmeni redukovanému (Vondráček, 2011, s. 647-648).

10 METODIKA

Následující část práce ukazuje výsledky kvantitativní metody – dotazníkového šetření. Mohla vzniknout díky již vyplněným dotazníkům, které pro tuto práci laskavě poskytl vedoucí práce PhDr. PaedDr. Miloslav Vondráček, Ph.D. Následně bylo třeba dotazníky vyhodnotit, vyjádřit procentuální zastoupení odpovědí a v případě, kdy respondenti připojili vysvětlení, vzít v potaz i to. Šetření je zaměřeno na mluvnické kategorie jmenný rod a jeho podkategorii životnosti. Vyskytují se zde i otázky orientované na gramatickou kategorii číslo, tyto však v práci nejsou popsány, jedná se o otázky č. 3, 4, 17, 21, 24, 25, 40 a 63. Vzor dotazníku je možné nalézt jako přílohu č. 1 této práce. Přiložen je ve své původní podobě, bez jakýchkoliv grafických či jiných změn, proto je zde použit také původní styl písma, přestože nekoresponduje s prací.

Celkový počet dotazníků je 200. 18 dotazníků je staršího data, ještě před závěrečnou úpravou. Tyto dotazníky jsou do práce započítány také, vzhledem

k tomu, že otázky se liší minimálně, rozdíl je v řazení otázek ap. Dotazníky vyplnilo celkem 200 respondentů, většinou neoboroví studenti UHK.

Pohlaví					
žena	%	Muž	%	neuv.	%
164	82	35	17,5	1	0,5

Vzdělání							
ZŠ	%	SŠ	%	VŠ	%	neuv.	%
0	0	187	93,5	7	3,5	6	3

Věk											
14-18	%	19-26	%	27-35	%	36-50	%	50 +	%	neuv.	%
0	0	178	89	13	6,5	3	1,5	2	1	4	2

Tabulka č. 1 – Pohlaví, nejvyšší dosažené vzdělání a věk respondentů

Tabulka č. 1 ukazuje procentuální zastoupení dotazovaných. Odpovědělo celkem 164 žen, což činí 82 % a 35 mužů, tedy 17,5 %. Na pohlaví neodpověděl pouze jeden dotazovaný. V případě, kdy měli respondenti vybrat nejvyšší dosažený stupeň vzdělání, nevedl nikdo dosažení ukončení základní školy, vedle toho 187 respondentů dokončilo střední školu, jedná se o 93,5 %. Vysokou školu dokončilo sedm dotazovaných, tedy 3,5 %. Na otázku neodpovědělo 6 respondentů. Věkové rozložení ukazuje, že dotazník nevyplňoval nikdo ve věku 14-18 let, nejvyšší zastoupení mají respondenti mezi 19-26 lety, což tvoří 89 %. Věk mezi 27-35 lety uvedlo třináct respondentů. Mezi hranicí 36-50 let vyplnili dotazník 3 respondenti, 50 a více let uvedli pouze 2 dotazovaní. Celkem 4 lidé nevedli svůj věk.

V následující části práce je pozornost věnována jednotlivým otázkám z dotazníku. U uzavřených otázek není v dotazníku použito možností a,b,c..., avšak pro usnadnění při vypracovávání tabulek (ať už se jedná o přílohu číslo 2 nebo přílohu číslo 3 této práce), bylo toto označení pomocí písmen použito. První možnost je tedy v přílohách označena jako *a*), druhá jako *b*), atd.

11 DOTAZNÍKOVÉ ŠETŘENÍ – ROD

V této kapitole se práce zaměřuje na výsledky dotazníkového šetření u otázek orientovaných na kategorii jmenný rod. Pokud je otázka uzavřená, je výsledek šetření zaznamenán v tabulce, která je přílohou č. 2 této práce, u otázek otevřených

je použit graf. Tyto grafy jsou umístěny přímo v textu práce. Vzhledem k tomu, že respondenti mohli uvést více možností, k práci je přiložena také příloha č. 3, kde je viditelné rozložení odpovědí.

11.1 Nesklonná substantiva

11.1.1 Otázka číslo 5

Tato otázka se zaměřuje na to, jak respondenti vnímají slovní spojení *charge d'affaires* z hlediska rodu a pohlaví. Nejvíce dotazovaní volili možnost, že spojení označuje *více mužů nebo žen*. Tuto odpověď uvedlo téměř 68 % dotazovaných. Téměř 19 % dotazovaných pak volilo, že se jedná *výhradně o jednoho muže*. Asi 10 % volilo odpověď pro *výhradně jednu ženu*. V dotazníku mohli respondenti odpovídat vícekrát, někteří tak i učinili. 14 tázaných zaškrtno dvě možnosti a 6 respondentů zaškrtno všechny tři. Někteří respondenti podávali také vysvětlení svého výběru. Objevuje se odůvodnění *podle -es na konci slovního spojení (podle angličtiny) značí množné číslo* (11x). Vedle toho pak uvádí, že *není patrné, zda se jedná o muže nebo ženy* (5x) a poté pouze jednoslovné vysvětlení *velvyslanec/zástupce* (4x).

11.1.2 Otázka číslo 7

Otázka číslo 7 je zaměřena na nesklonné slovo *enfant terrible*. Ve větě *Trenérka Jenny Pitmanová je vyhlášená/ý/é enfant terrible dostihového sportu* mají respondenti za úkol určit, jaký tvar by mělo mít slovo *vyhlášený*. Nejčastěji vnímají respondenti jako správnou odpověď *vyhlášená*, tedy rod ženský (58,5 %). Odpověď směřující k mužskému rodu, tedy tvar *vyhlášený*, zvolilo 29 % dotazovaných. Možnost *vyhlášené* volilo 11 % dotazovaných. Pokud respondenti rozvedli svou odpověď, zněla přibližně tak, že *záleží, jestli se vyhlášený vztahuje k trenérce, nebo k výrazu, jenž je středního rodu* (4x), popřípadě tak, že *překlad zní jako strašné dítě, proto střední rod* (5x). Nejčastěji však uvádějí, že *váží přívlstek k trenérce, tedy ženskému rodu* (19x).

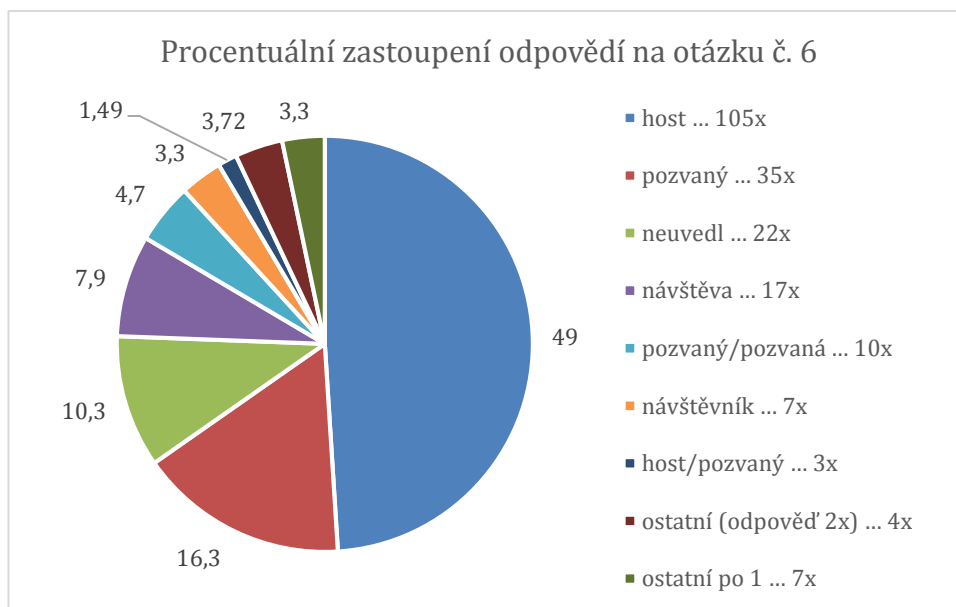
11.2 Generická maskulina

11.2.1 Otázka číslo 1

První otázka s větou *Chovají se k sobě jako manželé* se táže, kdo se takto může chovat. Nejčastěji se vyskytuje v dotaznících odpověď první, tedy že se takto *k sobě chovají muž a žena* (téměř 70 %), ostatní odpovědi, totiž, že jde o *chování dvou žen* (13 %) nebo o *chování dvou mužů* (17 %) uváděli respondenti méně. Někteří respondenti (celkem 17,5 %) uváděli všechny tři odpovědi. Doplnujících výpovědí se v dotaznících objevilo velké množství. Nejčastěji své rozhodnutí upřesnili a popsali dotazovaní následovně: *manželství se tradičně pojímá jako vztah mezi mužem a ženou, heterosexuality* (30x). Poté následovala odpověď, že *manželství nemusí nutně znamenat vztah mezi mužem a ženou, jde spíše o partnerské chování* (19x), vyskytuje se také odpověď, že *není jasné, ke kterým pohlavím výpověď referuje* (12x), a nakonec také vysvětlení, že *manželství je vztah pouze mezi mužem a ženou, mezi lidmi stejného pohlaví se jedná o registrované partnerství* (9x). Respondenti tedy ve valné většině chápou plurál maskulina *manžel* jako označení pro obě pohlaví.

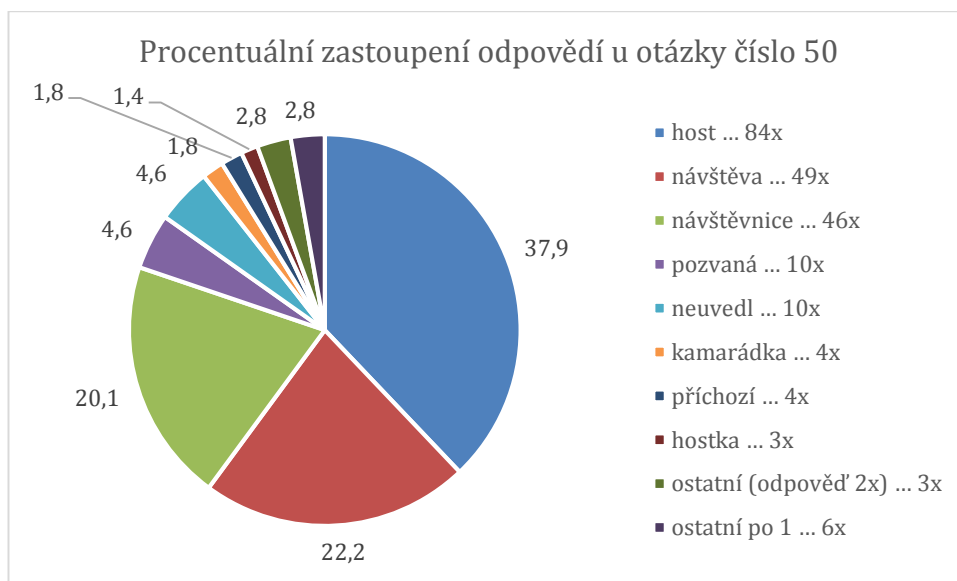
11.2.2 Otázky číslo 6, 16, 29, 50

Následující otázky se zaměřují na podstatné jméno *host*.

Graf č. 1 - Odpovědi na otázku číslo 6

Graf číslo 1 ukazuje, že nejvíce respondentů (49 %) volilo u označení *osoby přicházející na pozvání* odpověď *host*, následovalo označení *pozvaný* (16,3 %). Objevovaly se výrazy jako *návštěva*, *návštěvník*, ale také *pozvaná*, *vítej*, *zvaný*, ad. Na otázku neodpovědělo přibližně 10% respondentů. 8 dotazovaných odpovědělo 2x, tři lidé pak uvedli dokonce tři odpovědi. Strukturu podobnou s otázkou číslo 6 má otázka číslo 50. Ta se však ptá na *ženu přicházející na návštěvu*. Rozložení odpovědí ukazuje graf číslo 2.

Graf č. 2 - Odpovědi na otázku číslo 50

Z tohoto grafu vidíme mírné odlišnosti proti *osobě přicházející na pozvání*. Převažuje odpověď *host* (téměř 38 %), avšak vedle toho se vyskytuje také označení *návštěva* (22 %) či *návštěvnice* (20 %). Objevují se zde také výrazy jako *kamarádka*, *pozvaná*, ale dokonce i *hostka*. Někteří respondenti odpovídali dvakrát (16 respondentů), tři lidé dokonce třikrát. Zhodnocení grafů ukazuje, že slovo *host* zahrnuje pro respondenty i ženy, a to v nemalé míře. Podstatné jméno *host* se objevuje u otázky číslo 6 téměř u 50 % výpovědí, u otázky číslo 50 se blíží k 40 %. Není zde tedy tak veliký rozdíl při pojmenovávání *osoby* a *ženy přicházející na pozvání*.

Slovu *host* se věnuje také otázka číslo 16, zabývá se tím, čím příchod může být ohlášen výrokem *Náš dnešní host je ze sportovního prostředí*. Nejvíce respondenti odpovídali, že slovo *host* může označovat *jednoho muže*. Tato odpověď se vyskytla celkem 185x, vedle toho odpověď směřující k *jedné ženě* byla v dotazníku napočítána 159x. 124 odpovědí směřovalo k označení *jednoho dítěte*. Takto velké

množství odpovědí je způsobeno tím, že respondenti ve více než 56 % uvedli tři možnosti. Pokud dotazovaní uvedli, co jejich volbu ovlivnilo, byly to odpovědi ve smyslu *slovo host je jednotného čísla, značí tedy jednu osobu, avšak neurčuje rod* (14x), popřípadě *host neliší pohlaví ani číslo* (7x). Tři z odpovědí říkají, že *host je čísla jednotného, rod mužský, proto označuje výhradně muže*.

Otázka číslo 29 se také věnuje slovu *host*, ptá se na možné pohlaví *hosta* ve rčení *Host do domu, Bůh do domu*. Respondenti nejčastěji vybrali možnost, že *host ukazuje k více mužům a ženám, popř. dětem*. Učinilo tak přibližně 32 % dotazovaných. Následuje odpověď směřující k *jednomu muži* (24,6 %) a s nevelkým rozdílem k *jedné ženě* (22,5 %). Možnost směřující k *jednomu dítěti* uvedlo 19% dotazovaných. Respondenti využili možnosti zaškrtnout více odpovědí, 18,5 % z dotazovaných uvedlo tři možnosti, dokonce 22 % zaškrtnulo možnosti všechny. Rozvedli-li lidé otázku, uvedli, že jde o *ustálené spojení, které nespecifikuje číslo ani pohlaví* (13x).

Z těchto odpovědí je možné pozorovat, že slovo *host* podle respondentů odkazuje k jedincům obou pohlaví. Přestože je rodu mužského, odkazuje toto označení i k ženám a dětem. Funguje tedy jako generické maskulinum.

11.2.3 Otázka číslo 9

Otázka číslo 9 se ptá, jak lidé vnímají slovo *panovník* ve vztahu k pohlavím osob tohoto postavení. Nejčastěji uváděli respondenti, že toto podstatné jméno označuje *více mužů a žen* (téměř 42 %), vedle toho 37 % dotazovaných vnímá panovníky jako *více mužů*. V rozšířených odpovědích se objevují teze jako *panovník je obecné označení, nerozlišuje pohlaví, pokud není výslovně uvedeno* (23x). Vedle toho uváděli respondenti, že *panovníkem je většinou muž a toto slovo v mužském rodě ukazuje k mužům* (9x). Často se objevuje také, že *kdyby mělo jít o více žen, měl by v ukázkové větě být tvar „panovnicím“* (6x). Generickou platnost tohoto slova si respondenti uvědomují, ovlivnění výsledků může být také způsobeno mimojazykovými skutečnostmi – muži panovníci jsou přeci jen v historii častěji.

11.2.4 Otázka číslo 11

Otázka se soustředí na slovo *herec*. Zkoumá, kdo byl podle respondentů nominován ve větě *Jako jediná mezi herci byla Katherine nominována na 12 Oskarů*. Respondenti nejčastěji volili možnost, že nominováno bylo *více mužů a žen* (71 %).

Uváděli také možnost, která předpokládá nominaci *výhradně více mužů* (22 %). Většina respondentů odpověděla pouze jednou. Z odpovědí je zřejmé, že nadrodá platnost slova *herec* je pro respondenty známá.

11.2.5 Otázka číslo 18

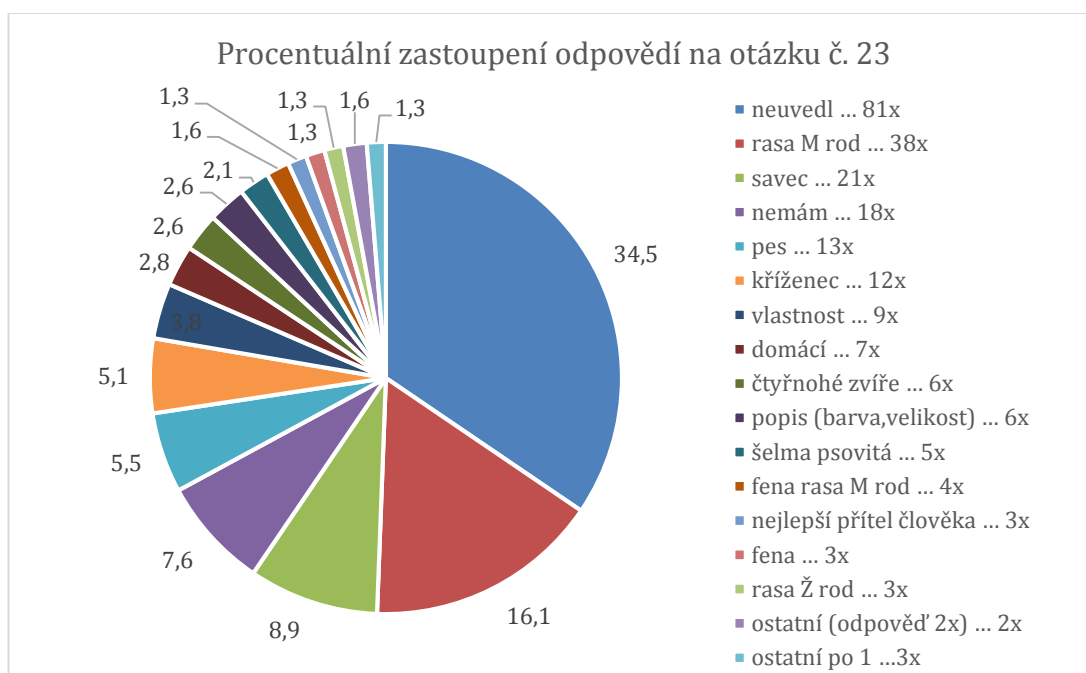
Otázka číslo 18 je zaměřena na slovo *jedinec*. Orientuje se na výrok *je-li potřeba od sebe oddělit dospělé jedince*, pak slovo *jedinec* značí: *oddělení samce od dalších samců*, tuto odpověď vybralo téměř 18 % respondentů nebo *oddělení samice od dalších samic*, tuto možnost volilo 14 % dotazovaných. Poslední možnost zaškrtili dotazovaní nejčastěji, jedná se o možnost, kdy dochází k *oddělení samců a samic od ostatních samců a samic*. Možnost volilo přibližně 67 % dotazovaných. Někteří také uváděli více možností, celkem 22 respondentů zaškrtnulo všechny tři odpovědi.

11.2.6 Otázky číslo 22, 47

Otázka číslo 22 se zaměřuje na slovo *potomek*. Ve větě *Vzala s sebou svého potomka* měli respondenti určit, zda potomek označuje *jednoho syna (vnuka, pravnuka)*, tuto odpověď volilo 51 % dotazovaných. Druhou možností byla *jedna dcera (vnučka, pravnučka)*, tuto odpověď volilo 43 % respondentů. Poslední možnost, tedy *více dcer a synů (popř. dalších generací)* volilo téměř 5 % dotazovaných. Velmi důležitým ukazatelem je skutečnost, že respondenti v 73 % volili dvě možnosti. Pokud respondenti dokládali svůj výběr rozvinutou odpovědí, objevily se reakce typu *jedná se o jednotné číslo mužský rod* (4x). Vedle toho se mnoho odpovědí shoduje s myšlenkou *potomkem může být muž i žena* (13x), mnohdy spojeno s vysvětlením, proč nevolili možnost třetí – *potomek může být muž i žena; nelze čekat více dcer a synů, to by byli potomci* (8x).

Otázka číslo 47 je uvozena větou *Vzal s sebou své potomky* a respondenti rozhodovali, koho s sebou tedy vzal. První možnost představuje *výhradně více dcer (vnuček, pravnuček)*, tato odpověď tvořila pouze 2,8 % ze všech odpovědí, vedle toho je odpověď *výhradně více synů (vnuků, pravnuků)*, kterou volilo 7 % dotazovaných. Nejčastější však je odpověď označující *více synů a dcer (popř. další generace)*. Tuto možnost volilo téměř 90 % respondentů. Dotazovaní tedy vnímají slovo *potomek* jako generické maskulinum a uvědomují si, že označuje obě pohlaví. Ve větě je pro ně zásadní také číslo výrazu.

11.2.7 Otázky číslo 23, 28, 43

Graf č. 3 - Odpovědi na otázku číslo 23

Otázka číslo 23 se respondentů tázala následovně: *Máte-li doma psa, stručně prosím uveďte, o jaké zvíře se jedná.* Odpovědi se hodně různí, každý pojal otázku z jiného úhlu. Nejvíce se v dotaznících objevovala *prázdná kolonka*, respondenti tedy nevedli odpověď. Vedle toho také 18 dotazovaných napsalo, že *psa nemají*. Často se objevovala také odpověď *savec* – téměř 9 % odpovědí. 16 % dotazovaných uvedlo *rasu psa v mužském rodě* – vyskytuje se velké množství ras, práce je sjednocuje do této kolonky. Respondenti uváděli také, že mají doma *křížence* (12x). Objevovaly se i *vlastnosti* psů, popřípadě *popis*. Rozložení odpovědí je možné pozorovat v grafu č. 3.

Podobné zaměření má také otázka číslo 28. Řeší se zde rod slova *kříženec*. Nejčastější odpovědí je formulace *Mezi postižené děti zavítala nová fena – kříženec labradora a zlatého retrívra*. Tato odpověď se vyskytuje v 44 %. Druhou častou odpovědí je formulace *Mezi postižené děti zavítal nový pes – kříženka labradora a zlatého retrívra*. Tato odpověď skýtá 27 % odpovědí ze všech. Přesně 30 % respondentů uvedlo dvě odpovědi, někteří i více možností. Pokud respondenti napsali odůvodnění, popřípadě vlastní doplňující větu, vypadala následovně: *Mezi postižené děti zavítal nový pes – kříženec labradora a zlatého retrívra* (11x). Objevila

se také odpověď *Mezi postižené děti zavítala nová fena – kříženka labradora a zlatého retrívra* (4x).

Generické maskulinum ohledně psů se vyskytuje u otázky 43. Je uvozena větou *Po ulici se pohyboval německý ovčák bez náhubku*. Respondenti měli za úkol určit, o koho šlo. Nejčastěji respondenti uvedli, že se jedná *o fenu nebo psa*. Tuto možnost zvolilo 84 % respondentů. 15 % respondentů uvedlo, že se jedná *o psa*. Z těchto odpovědí je zřejmé, že respondenti považují slova *pes* a *ovčák* za slova s generickou platností.

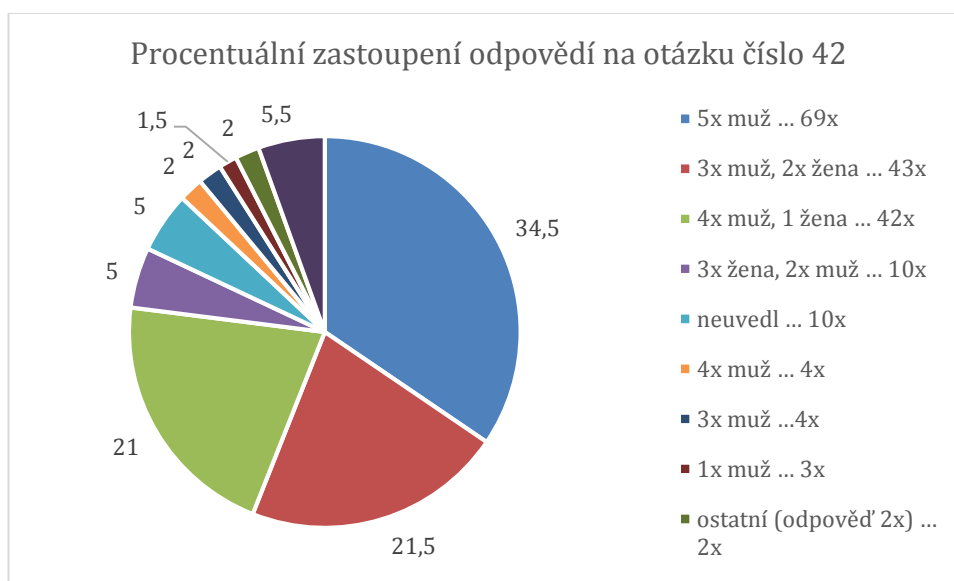
11.2.8 Otázka číslo 33

Tato otázka se zaměřuje na podstatné jméno *sourozenec*. Ve větě *Šestý sourozenec ve svých dvanácti letech pomalu chřadl* měli respondenti určit, zda *sourozenec* představuje *výhradně chlapce* (tuto možnost volilo 10 % dotazovaných), *výhradně dívku* (tuto odpověď uvedli pouze 2 % dotazovaných). Poslední, nejčastěji zvolenou možností, je odpověď popisující *chlapce nebo dívku*. Tuto odpověď zvolilo téměř 87 % respondentů. Pokud respondenti uvedli vysvětlení, pak takové, že *sourozenec je generické maskulinum a není k dispozici femininum* (2x). Zároveň také obecnou výpověď, že *sourozenec není označení výhradně pro muže či ženu – může označovat obě pohlaví* (16x).

11.2.9 Otázka číslo 37

Podobně se chová také slovo *umrlec*. Otázka číslo 37 se ptá, koho v pohádkách toto slovo označuje. První možnost, tedy označení pro *zesnulé muže*, volilo celkem 17 % dotazovaných. Druhou možnost, tedy označení pro *zesnulé ženy*, volilo pouze 1 % dotazovaných. Nejvíce se odpovědi vztahovaly k možnosti *zesnulé ženy a zesnutí muži*. Celkem tuto odpověď uvedlo 81 %. Rozvinuli-li respondenti odpovědi, uvedli, že *umrlec může být muž i žena* (6x), vedle toho odpovědi, že *slovo umrlkyně neslyšeli* (4x). Objevuje se také odpověď, že *v pohádkách se vyskytují umrlci pouze muži* (2x).

11.2.10 Otázka číslo 42

Graf č. 4 - Odpovědi na otázku číslo 42

Otázka číslo 42 se věnuje slovu *velikán*. Respondenti měli za úkol uvést *pět velikánů českého filmu*. Práce nesleduje, jaká jména uváděli, sleduje rod a pohlaví uvedených. Výsledek je možné vidět v grafu číslo 4. Nejčastěji se v dotaznících objevilo *5 jmen mužů*. Tyto odpovědi tvořily téměř 35 % všech výpovědí, vedle této odpovědi se objevují také jména v poměru *tři muži a dvě ženy*, celkem tvoří 21,5 % odpovědí. S nevelkým rozdílem pak respondenti uváděli *4 muže a 1 ženu*, tuto možnost napsalo 21 % dotazovaných. 10 respondentů uvedlo velikány v poměru *3 ženy a 2 muži*, což tvoří 5 % všech odpovědí. Objevovaly se odpovědi v jiném poměru *muži x ženy*, popřípadě lidé uváděli *pět názvů filmů*. *Jména pěti žen* nebyla nalezena ani v jednom dotazníku. Celkový součet mužských jmen je 731, ženské jméno uvedli respondenti celkově 171x. Není snadné vyvodit, zda je výsledek závislý na vnímání slova *velikán* jako generického maskulina nebo na všeobecném zastoupení mužů a žen v oblasti českého filmu.

11.2.11 Otázky číslo 45, 65

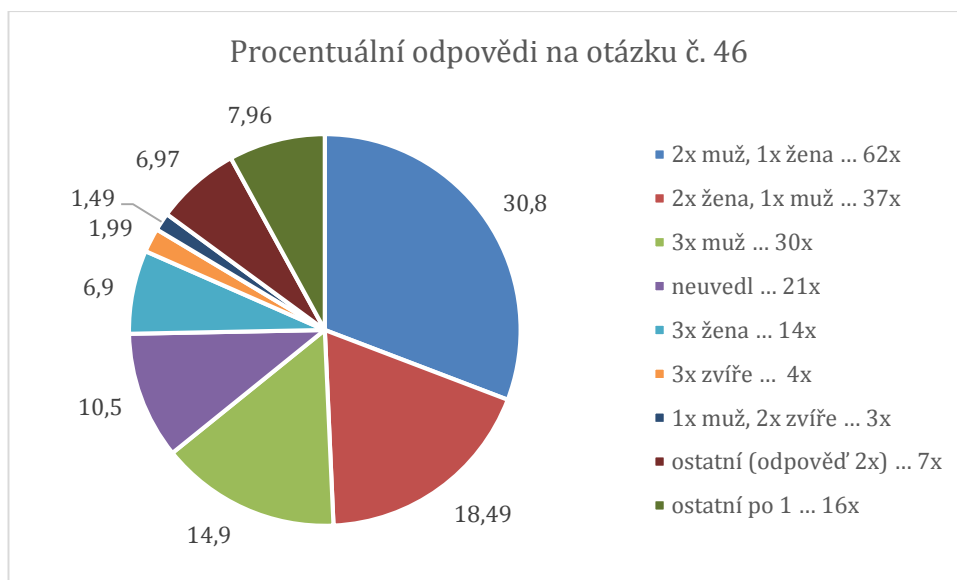
Otázka číslo 45 sleduje podstatné jméno *opozdilec*. Ptá se na to, koho považují respondenti za opozdilce ve větě *K vlaku přibíhali poslední opozdilci*. Nejméně respondentů uvedlo možnost, že přibíhají *výhradně ženy* (méně než 2 %), vedle toho odpověď *výhradně muži* volilo přibližně 5 %. Nejčastěji byla v dotaznících přítomna odpověď *více mužů a žen*. Tvořila přes 92 % všech odpovědí. Doplnění, která uváděli

respondenti, se shodovala s nejčastějšími odpověďmi – tedy, že *není určeno pohlaví a opozdilci mohou být muži i ženy* (11x).

Slovo *opozdilec* sleduje také otázka číslo 65. Také u této otázky, kde je slovo *opozdilec* v jednotném čísle, volili respondenti nejčastěji odpověď, že opozdilec označuje *muže i ženy* (77,7 %), oproti otázce 45 zde více lidí volilo možnost *výhradně jednoho muže*, celkem se tato odpověď vyskytla 44x. I podle doplňujících odpovědí – *pohlaví nespecifikováno* (5x) – je zřejmé, že si respondenti uvědomují nadrodou platnost slova a vnímají jeho označení pro obě pohlaví.

11.2.12 Otázka číslo 46

Otázka číslo 46 je zaměřena na slovo *spáč*. Ptá se na *tři největší spáče, jaké respondenti znají*. Graf číslo 5 ukazuje odpovědi.

Graf č. 5 - Odpovědi na otázku číslo 46

Respondenti nejčastěji uvedli *jména dvou mužů a jedné ženy* (téměř 31 %). Poté následuje odpověď se *jmény dvou žen a jednoho muže* (přes 18 % odpovědí). *Jména tří mužů* uvedlo téměř 15 % respondentů. Celkem se mužské jméno objevilo v dotaznících 273x a ženské jméno 194x. Vedle toho uvedli respondenti 33x zvíře a 20x jména pohádkových bytostí.

11.2.13 Otázka číslo 48

Podstatné jméno *voják* sleduje tato otázka. Ptá se na to, která z možností je přijatelná v textu zákona. Z celkem pěti odpovědí se nejčastěji vyskytovala možnost

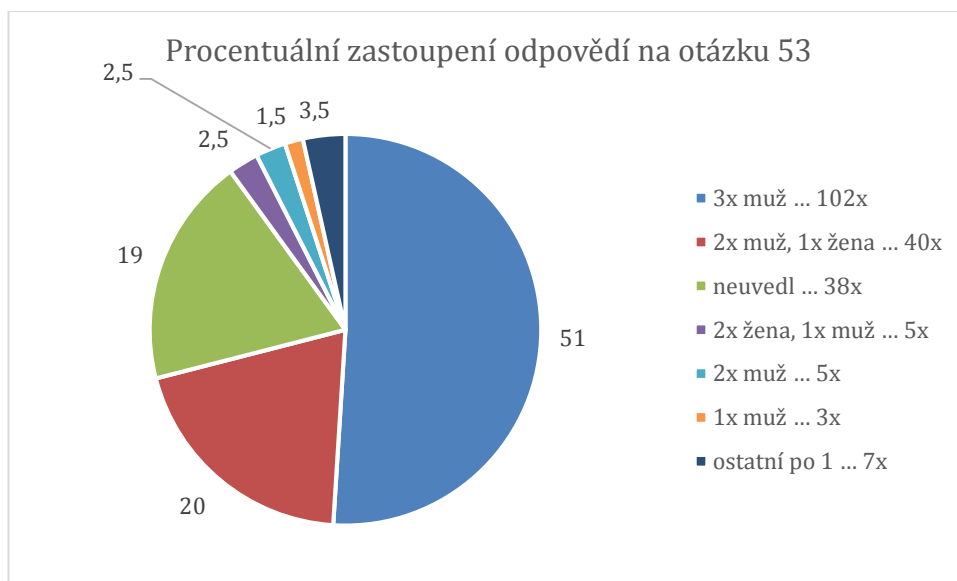
pátá, a to ve 47 %. Jedná se o větu *Je-li vojákem žena, o propuštění ze služebního poměru nesmí být rozhodnuto v době jejího těhotenství*. Relativně často se pak vyskytovala i odpověď čtvrtá, tuto odpověď uvedlo 35 % dotazovaných. Jde o větu *O propuštění vojáka-ženy ze služebního poměru nesmí být rozhodnuto v době jejího těhotenství*. Z odpovědí je zřejmé, že respondenti považují za důležité, aby bylo uvedeno pohlaví vojáka a přivlastňovací zájmeno odpovídalo tomuto pohlaví (*jejího*). Přestože respondenti cítí potřebu nějakým způsobem pohlaví reflektovat, nebývá to pomocí slova *vojákyňe*. 37 % respondentů uvedlo odpovědi dvě.

11.2.14 Otázka číslo 49

Tato otázka se zabývá podstatným jménem *mafíán*, přičemž se ptá na to, kdo je ve větě *Děni u soudů ovládli mafíani* viníkem. Přestože respondenti volili nejčastěji odpověď *pouze muži* (téměř 53 %), častou odpovědí je i možnost třetí – *muži a ženy* (46 %). Doplňující odpovědi ukazují, že někteří *pohlaví nerozlišují* (7x) a další pak uvádí, že obvykle jsou *mafíani pouze muži, neznají mafíanku* (13x).

11.2.15 Otázka číslo 53

Tato otázka je zaměřena na slovo *buran*. Respondenti uváděli do dotazníku *vlastní jména největších buranů*, avšak práce nezkoumá nejčastěji uváděná jména, pouze pohlaví. Rozložení odpovědí ukazuje graf číslo 6.

Graf č. 6 - Odpovědi na otázku číslo 53

Nejčastěji respondenti odpovídali jmény 3 mužů (51 % všech odpovědí), poté následovala odpověď obsahující jména 2 mužů a jedné ženy (20 % odpovědí). 19 % respondentů neodpovědělo, následující odpovědi byly v dotazníku méně časté. Celkem se mužské jméno objevilo 413x a ženské jméno 55x.

11.2.16 Otázky číslo 64, 68

Otázka číslo 64 se zaměřuje na slovo *pacient*. Ptá se na formulačně přijatelný výrok. Respondenti v 92 % zvolili odpověď druhou – *O kojící pacientky je u nás dobře postaráno*. Slovo *pacient* řeší také otázka číslo 68. Opět je úkolem respondentů uvést formulačně přijatelný výrok. Přes 58 % respondentů uvedlo dvě odpovědi. Jde o odpovědi b a c – *Kojení musí pacientka ohlásit předem* a *Kojení musí pacientky ohlásit předem*. Obě jsou relativně vyrovnané, kolem 46 %. U obou otázek respondenti uvedli rozvitou odpověď, že *kojí pouze ženy, muži ne* (celkem 17x). Přestože je slovo *pacient* generické maskulinum, v některých případech – kdy jde evidentně o ženy, mají respondenti potřebu ukázat rozdílné označení.

11.3 Generická feminina

11.3.1 Otázky číslo 13, 26

Otázka číslo 13 se zabývá femininem *prostitutka*. Respondenti mají za úkol rozpoznat, na koho dohlíží instituce ve větě *Instituce má vykonávat dohled nad prostituty z celé Prahy*. Nejvíce respondentů volilo odpověď *výhradně na muže* (56 %), poté následovala odpověď *na ženy a muže* (téměř 23 %). Spojením *dětský prostitut* se zabývá otázka číslo 26. Pro označení *dětský prostitut* respondenti volí nejčastěji odpověď třetí, tedy že toto spojení označuje *chlapce i děvčata* – 56 %. 42 % dotazovaných volí možnost poukazující *pouze k chlapcům*. Tyto dvě otázky tedy ukazují, že respondenti rozeznávají tvary *prostitutka* a *prostitut* a pociťují potřebu pohlaví odlišovat.

11.3.2 Otázka číslo 30

Otázka číslo 30 je uvedena větou *Z psího útulku si odvezli kólii*. Respondenti vybírali ze tří odpovědí, koho si dovezli. Nejvíce respondentů uvedlo možnost první

– *fenu nebo psa* (90 % odpovědí). Často také uvedli rozvitou odpověď, že *kólie je označení rasy, nikoli rozlišení mužský x ženský rod* (31x). Respondenti vnímají slovo *kólie* jako generické femininum.

11.3.3 Otázka číslo 38

Tato otázka se zabývá femininem *osoba*. Ptá se, jak toto slovo chápou respondenti v pohádkové větě *Osobo, neběžely tudy dvě děti?* Nejčastěji volili respondenti odpověď, kdy oslovení *osobo* může patřit *ženě nebo muži* (71 %). Téměř čtvrtina respondentů (25 %) volila odpověď, že oslovení je určeno *ženě*. Je tedy patrné, že generické femininum *osoba* chápou respondenti jako označení pro ženy, ale i pro muže.

11.3.4 Otázky číslo 41, 54

Otázka číslo 41 zkoumá, jak respondenti reagují při otázce, kdo jsou spatřené osoby ve větě *Uviděla vyzáblé chudinky ve špinavých hadrech*. Dalo by se říci, že odpovědi u prvních dvou možností jsou vyrovnané. Jsou to odpovědi, které označují *pouze ženy* (47,4 %) popřípadě *ženy, muži či obojí společně* (49,8 %). Takto vyrovnané odpovědi se neobjevují u podobné otázky – číslo 54. Ta se opět ptá, kdo je *chudinka* ve větě *Spatřila vybledlou chudinku nesoucí na tvářích stopy pěstí*. Zde jasně převažuje odpověď, která ukazuje, že *chudinka je výhradně žena*. Tyto odpovědi tvoří přes 80 %. Některá zdůvodnění odpovědí vypovídají o tom, že *bita bývá žena* (8x). Objevují se také odpovědi ve smyslu, že *u muže se označení chudinka nepoužívá, muž = chudák, chudáček* (6x).

11.3.5 Otázky číslo 58, 62

Obě tyto otázky jsou zaměřeny na podstatné jméno *uklízeč/uklízečka*. V otázce číslo 58 výrok *Uklízeči v metru pracují na tři směny* zkoumá, komu podle respondentů přináleží úklidové práce. Nejvíce dotazovaných volí *muže i ženy* (53 %), avšak odpověď označující úklid ze strany *pouze mužů* (téměř 45 %) také není zanedbatelná. Otázka číslo 62 se zaměřuje na ženský rod tohoto slova. U věty *Přijmeme uklízečku na plný úvazek* se ptá, kdo bude moci na nabídku práce reagovat.

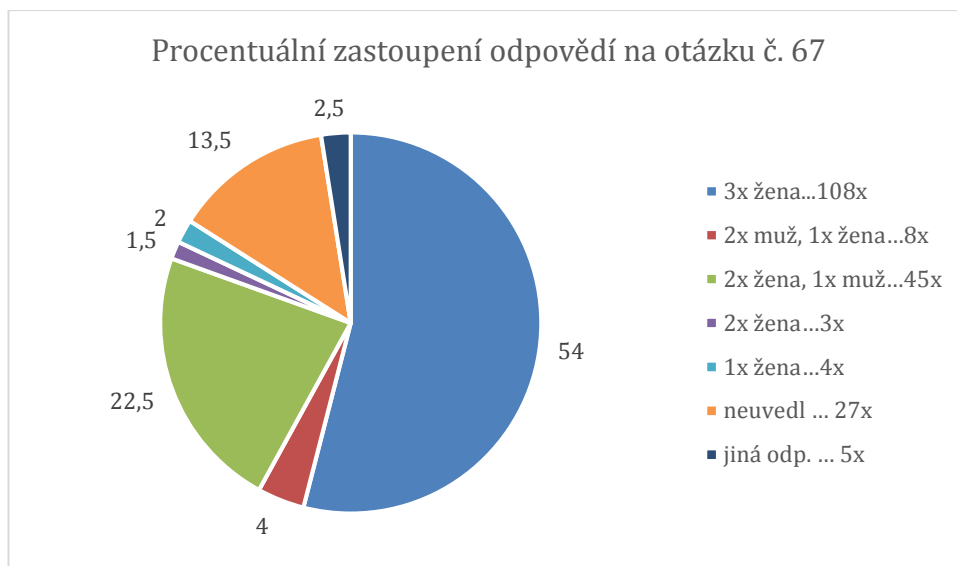
Nejvíce respondentů vnímá nabídku práce *výhradně pro ženy* (76 %). Téměř 23 % dotazovaných volilo odpověď, že nabídka je adresována *mužům i ženám*.

11.3.6 Otázka číslo 60

Tato otázka je uvedena větou *Informace o mobilních telefonech vám poskytnou naše hostesky*. Respondenti měli uvést, kdo podle nich informace poskytnou. V naprosté většině uvedli respondenti možnost první – *výhradně ženy* (95 %). V rozvinutých odpovědích se objevovaly vysvětlení, že *pro muže se používá jiné označení – stevard nebo promotér* (7x), *hosteska je označení pouze pro ženy* (12x). *Hosteska* tedy podle respondentů ne úplně splňuje platnost generického feminina, vzhledem k počtu odpovědí směřujících pouze k ženám.

11.3.7 Otázka číslo 67

Slovem kolísajícím v rodě je například podstatné jméno *drbna*. Dotazník se tázal na toto slovo v otázce č. 67. Respondenti uváděli různá jména, avšak při zkoumání bylo bráno v potaz pouze pohlaví uváděných. Nejčastěji volili dotazovaní odpověď, kde napsali *tři ženská jména* – učinilo tak 108 respondentů. V četnosti pak následovalo uvedení *dvou ženských a jednoho mužského jména*, tak učinilo 45 dotazovaných. Mnohem menší frekvenci zápisu pak má odpověď, která ukazuje ke *dvěma mužům a jedné ženě* (8x), následně *jedno ženské jméno* (4x) a *jména dvou žen* (3x). 27 respondentů neuvadlo *žádnou odpověď*. 3 dotazovaní uvedli *názvy bulvárních tisků*, objevila se i odpověď, kde si respondent nevzpomněl na jméno, ale uvedl, že *drbny mohou být muži i ženy*. Zastoupení jednotlivých odpovědí vidíme v grafu číslo 7. V okamžiku, kdy sečteme všechna ženská jména, dobereme se k číslu 434. Oproti tomu mužské jméno po sečtení odpovědí napsali respondenti 61x. Vidíme tedy značný rozdíl. Slovo *drbna* je spojováno se ženami. Může označovat i muže, avšak z nepoměru lze vyvodit, že je častěji spojováno s jedinci ženského pohlaví.

Graf č. 7 - Odpovědi na otázku číslo 67

11.3.8 Otázka číslo 70

Zaměření otázky 70 směřuje ke slovu *sestra*. Ptá se, komu je adresována věta *Přijímáme přihlášky ke studiu oboru Všeobecná zdravotní sestra*. Respondenti volili v 76 % odpověď *pro ženy a muže*. Vzhledem k tomu, že je toto povolání obvyklejší pro ženy, minimálně dříve bylo, je toto označení vžito. *Zdravotní bratr* se používá méně často, podle odpovědí je zřejmé, že spojení *zdravotní sestra* je možné použít i pro muže i ženy.

12 DOTAZNÍKOVÉ ŠETŘENÍ – ŽIVOTNOST

12.1 Jména kolísající ve formální rovině

12.1.1 Otázky číslo 2, 56

Otázka zaměřená na podkategorii životnost se respondentů ptá, kterou z přítomných vět považují za formulačně přijatelnou a použitelnou v odborném textu. Dotazovaní nejčastěji uváděli větu poslední – *Subjektivní slohotvorní činitelé jsou podmíněni osobností autora*. Uvedli ji celkem 156x, tedy téměř 61 % odpovědí. Téměř 19 % dosahovala odpověď druhá – *Subjektivní slohotvorné činitele jsou podmíněny osobností autora*. Ostatní odpovědi mají četnost menší než 15 %. Pokud

respondenti uvedli odůvodnění své volby, volili slova jako *shoda podmětu a přísudku, životná koncovka, pravopisně správně* (19x). Vedle toho uváděli odůvodnění pro možnost dvě – *shoda neživotných tvarů* (5x), několikrát se také objevily důvody jako *díky jazykovému citu, podle pravopisné správnosti* (5x).

Podstatné jméno činitel řeší také otázka číslo 56. Je zaměřena na slovo *činitel* ve větě *Lékař psychiatrické kliniky soudí, že svou roli sehrály další činitele*. Naprostá většina respondentů odpověděla, že *činitel* v tomto případě poukazuje k označení *více neosob – faktorů a okolností* (téměř 90%). Respondenti odůvodňovali svou volbu tak, že *slovo činitele v tomto tvaru je neživotné slovo, životné by muselo mít tvar činitelé* (13x). Obě tyto otázky poskytují srovnání – přestože *činitel* ve smyslu *faktor* je vnímán uživateli neživotně, *slohotvorné činitele* vnímají respondenti jako životné.

12.1.2 Otázka číslo 51

Tato otázka je orientována na slova *čítatel* a *jmenovatel*. Zaměřuje se na korektní výrok použitelný v odborném textu. Respondenti nejčastěji volili možnost *Zmenšíme-li čitatele o 1 a jmenovatele o 4, přejde zlomek v převrácenou hodnotu*. Celkem se objevila 151x, což tvoří 59 % všech odpovědí. Častou volbou byla také věta *Zmenšíme-li čítatel o 1 a jmenovatel o 4, přejde zlomek v převrácenou hodnotu*. Tuto možnost uvedlo necelých 30 % respondentů. Celkem 22,5 % respondentů využilo možnosti označit dvě odpovědi. Někteří respondenti uvedli dokonce všechny 4 možnosti. Z výsledků je zřejmé, že respondenti se přiklání spíše k životným tvarům slov *čítatel* a *jmenovatel*.

12.1.3 Otázky číslo 44, 61

Otázka číslo 44 je zaměřena na podstatné jméno *sled'*. Ptá se na to, který z výroků je korektní a použitelný v odborném textu. Respondenti jako nejvhodnější vnímají větu *Sled' obecný se v početných hejnech pohybuje Baltským mořem*. Tuto odpověď uvedlo 52 % lidí. Druhou častou odpovědí byla možnost třetí – *Sledi obecní se v početných hejnech pohybují Baltským mořem*. Tato možnost se vyskytuje v dotaznících v 37 % odpovědích. Velké množství dotazovaných uvedlo dvě možnosti, jedná se o 46,5 % respondentů. Slovo *sled'* sleduje také otázka číslo 61. Ptá se na výrok, který je korektní, použitelný v oficiálním textu. Respondenti nejčastěji volili odpověď *Uzení sledi mají nejjemnější chuť z uzených ryb*. Tuto

odpověď volilo 70 % respondentů. Vyskytovala se také odpověď *Uzené sledě mají nejjemnější chuť z uzených ryb*, celkem ve 26 %. Téměř 20 % respondentů uvádělo dvě odpovědi. Slovo *sled'* tedy respondenti vnímají jako životné. U otázky číslo 44 volili větu, kde životnost/neživotnost poznat a určit není možné. Vedle toho volili větu s životnými tvary. U pochutiny převažuje také životná forma, byť již zvíře živé není.

12.2 Jména kolísající podle charakteru referenčních objektů

12.2.1 Otázky číslo 15, 20, 66

Otázka číslo 15 je zaměřena na slovo *kříženec*. Úkolem respondentů bylo vybrat korektní výrok směřující k savcům, přičemž počet nových plemen nebyl výslovně určen. Nejčastěji byla uváděna odpověď třetí – *Vyšlechtění kříženci byli uznáni za nové plemeno*. Tuto odpověď uvedlo 50 % respondentů. Vedle toho odpověď poslední – *Vyšlechtění kříženci byli uznáni za nová plemena* uvedlo téměř 44 % respondentů. Ostatní odpovědi dotazovaní téměř neuváděli. Velké množství respondentů uvádělo dvě odpovědi, celkem tak učinilo 96 dotazovaných (48 %). Z odpovědí je zřejmé, že respondenti se přiklání k užívání životného tvaru při označování kříženců v případě savců.

Otázka číslo 20, která je také zaměřena na slovo *kříženec*, řeší případ věty *Tito kříženci byli označeni za nový poddruh*. Respondenti volili nejčastěji možnost, kdy výrok označuje *rostliny nebo zvířata*, tuto odpověď uvedlo téměř 49 % respondentů. Vedle toho téměř 41 % respondentů volilo možnost, že věta označuje *zvířata*. 10 % dotazovaných uvedlo, že výrok směřuje *k rostlinám*.

Slovem *kříženec* se zabývá také otázka číslo 66. Tentokrát se ptá na korektní výraz spojitelný s *kultivary jabloní*. Nejčastěji uváděli dotazovaní výrok *Vyšlechtění kříženci byli uznáni za nové odrůdy* (téměř 59 % odpovědí). Vedle toho téměř 23 % respondentů uvedlo větu *Vyšlechtěné křížence byly uznány za nové odrůdy*. Slovo *kříženec* je tedy ve většině případů pojímáno životně. Ve spojení s živočichy životnost naprosto převažuje, u rostlin je tato volba také častější.

12.2.2 Otázky číslo 59, 69

Otázka číslo 59 se věnuje slovu *ledoborec*. Respondenti volí mezi dvěma výroky a mají za úkol vybrat korektní, v odborném textu použitelnou větu. Odpovědi jsou zde naprosto vyrovnané. Věty *Čtyři německé ledoborce konečně vysvobodily českou říční flotilu* a *Čtyři němečtí ledoborci konečně vysvobodili českou říční flotilu* volili respondenti stejně často. Někteří respondenti uvedli dvě odpovědi (téměř 20 %).

Slovo *ledoborec* řeší také otázka 69. Zde již odpovědi nejsou s úplně stejnou frekvencí, přesto není rozdíl extrémně markantní. Častěji uvedli respondenti za korektní větu *Minulý týden vyjely z Hamburku ledoborce, které uvolňují zamrzlou vodní hladinu*. Tuto možnost volilo 57% respondentů. Možnost druhou – *Minulý týden vyjeli z Hamburku ledoborci, kteří uvolňují zamrzlou vodní hladinu* – volilo 41 % dotazovaných. Alternativu označit dvě možnosti využilo 25 % respondentů. Vyrovnanost odpovědí je pravděpodobně způsobena povědomím odneseným ze školních lavic, kde se učí o obou tvarech.

12.2.3 Otázky číslo 8, 57

Tato otázka se zabývá slovem *hybrid*. Ptá se na to, který z výroků je možné považovat za korektní ve vztahu k živočichům. Respondenti volili nejčastěji odpověď první – *Novozélandští hybridi se vyznačují nízkou nemocností*, volilo tak 53 % dotazovaných. Vedle toho téměř 40 % respondentů volilo odpověď druhou – *Novozélandský hybrid se vyznačuje nízkou nemocností*. Přes 35 % respondentů uvedlo dvě odpovědi.

Slovo *hybrid* ve vztahu k rostlinám – k růžím – zkoumá otázka číslo 57. 62 % respondentů zvolilo větu *Nové hybridy se vyznačují velmi dobrou mrazuvzdorností*. Vedle toho 36,5 % volilo možnost druhou – *Noví hybridy se vyznačují velmi dobrou mrazuvzdorností*. Z rozložení odpovědí je tedy zřejmé, že respondenti vnímají slovo *hybrid* ve spojení s živočichy životně, s rostlinami volí spíše neživotné tvary.

12.2.4 Otázky číslo 12, 32

Otázka číslo 12 je zaměřena na podstatné jméno *bacil*. Respondenti měli za úkol označit výrok, který je podle jejich uvážení správný, použitelný v odborném textu. Na výběr bylo ze tří možností, odpověď první i odpověď druhou uvedli dotazovaní

s téměř stejnou frekvencí. Obě odpovědi se objevily ve 45 %. Jedná se o věty *V tělech zemřelých na tuberkulózu objevil vždy stejný bacil* a *V tělech zemřelých na tuberkulózu objevil vždy stejné bacily*. Přes 30 % dotazovaných uvedlo dvě odpovědi.

Slovo *bacil* rozebírá také otázka číslo 32. Ani zde není rozdíl v počtu odpovědí zásadní. I zde bylo třeba označit korektní výrok použitelný v odborném textu. Nejčastěji volili respondenti větu *Epidemiolog označil týž bacil za původce více nemocí*, celkem tuto odpověď volilo 36 % respondentů. 32 % respondentů uvedlo větu *Epidemiolog označil tytéž bacily za původce více nemocí*. Možnost označit více odpovědí volilo přes 50 % respondentů. 37 % označilo dvě odpovědi, 13,5 % respondentů uvedlo možnosti tři. Z odpovědí je možné pozorovat, že dotazovaní volí častěji neživotnou podobu slova. Množné i jednotné číslo vnímají na stejné úrovni.

12.2.5 Otázka číslo 35

Otázka číslo 35 je zaměřena na slovo *korál*. Respondenti volili, co označuje výrok *Z dovolené si přivezl purpurově rudý korál*. Nejčastěji se přikláněli k možnosti druhé, tedy že si přivezl *členitou schránku mořského živočicha*. Tuto odpověď volilo 64 % respondentů. Odpověď první – *keramický nebo skleněný šperk* uváděli respondenti přibližně v 18 %. A možnost *náhrdelník vyrobený z leštěných úlomků schránky mořského živočicha* uvedlo 16 % dotazovaných. Někteří respondenti (přes 26 %) označili dvě odpovědi.

12.3 Jména kolísající podle motivovanosti – přisuzováním živosti

12.3.1 Otázky číslo 39, 52

Otázka 39 se ptá na výrok, který je dostatečně přesný, korektní a použitelný v oficiálním textu. Řeší se zde podstatné jméno *robot*. Jako nejvhodnější se podle odpovědí respondentů jeví výrok *Roboti se využívají v těžebním průmyslu už desítky let*. Tuto možnost uvedlo přes 61 % dotazovaných. Téměř 33 % dotazovaných pak volilo možnost *Robot se využívá v těžebním průmyslu už desítky let*.

Podstatné jméno *robot* sleduje také otázka číslo 52. Otázku uvozuje věta *Roboti jsou při výkonu nebezpečných úkonů nenahraditelní*. Ptá se, k čemu výraz *robot*

poukazuje. Nejčastěji respondenti volili odpověď *k průmyslovým či jiným technickým zařízením člověku nepodobným*, tato odpověď se vyskytla v téměř 54 %. Odpověď druhou – *k technickým zařízením s lidskými rysy* – volilo přes 26 % dotazovaných. Podle odpovědí na otázku je možné pozorovat, že respondenti volí častěji životnou formu. U otázky 52 pak k větě s životnými tvary přiřazují technická zařízení člověku nepodobná. I přes neživost jsou roboti/stroje spojováni s podkategorií životnosti.

12.4 Jména kolísající podle pragmatického podmínění životnosti

12.4.1 Otázky číslo 10, 55

odpověď									
hřiba	%	hřib	%	–	–	neuv.	%	2x	3x
51	23,6	153	70,8	–	–	9	4,16	16	–
kozák	%	kozáka	%	–	–	neuv.	%	2x	3x
17	8,46	169	84,1	–	–	12	5,97	1	–
křemenáče	%	křemenáč	%	křemenáka	%	neuv.	%	2x	3x
161	68,5	42	17,9	27	11,5	2	0,85	33	1
klouzek	%	klouzka	%	–	–	neuv.	%	2x	3x
36	17,5	163	79,1	–	–	4	1,94	6	–
neuvekl nic u otázky - 3x									

Tabulka č. 2 – Odpovědi na otázku číslo 10

V tabulce číslo 2 je možné vidět odpovědi na otázku číslo 10. Respondenti měli za úkol doplnit větu *Našel tu ...* V případě houby zvané *hřib* – volili dotazovaní častěji odpověď, že *našel hřib*. U houby *kozák* pak volili častěji (84 %) že *našel kozáka*. *Křemenáč* použili respondenti nejčastěji ve tvaru *našel tu křemenáče*. U houby *klouzek* pak volili respondenti odpověď *Našel tu klouzka* (79 %). Někteří dotazovaní zaškrtnuli i více možností. Stejně názvy hub řeší také otázka číslo 55. Výsledné odpovědi ukazuje tabulka číslo 3.

odpověď								
hříby	%	hříbi	%	-	-	neuv.	%	2x
184	91,5	15	7,46	-	-	-	-	1
kozáci	%	kozáky	%	-	-	neuv.	%	2x
169	82,4	31	15,12	-	-	3	1,46	5
křemenáče	%	křemenáky	%	křemenáči	%	neuv.	%	2x
152	64,4	8	3,39	72	30,51	2	0,85	36
klouzci	%	klouzky	%	-	-	neuv.	%	2x
175	83,3	30	14,29	-	-	3	1,43	10
nevedl nic u otázky - 2x								

Tabulka č. 3 – Odpovědi na otázku číslo 55

Tato otázka je zaměřena na množné číslo názvů hub. Tentokrát měli respondenti za úkol označit tvary množného čísla u hub ve větě *Roste zde hřib, kozák, křemenáč a klouzek* tak, aby byly tyto tvary použitelné v seriózním tisku. Podle výskytu odpovědí by měla věta vypadat následovně – *Rostou zde hříby, kozáci, křemenáče a klouzci*. Tyto tvary volili respondenti nejčastěji, u houby *křemenáč* se ve 30 % odpovědí vyskytoval tvar *křemenáči*, u ostatních příkladů byla četnost uvedeného tvaru vyšší než 80 %.

12.5 Životnost jmen jako výsledek transonymizačních procesů

12.5.1 Otázky číslo 14, 19, 27, 31, 34, 36

Tato otázka se zaměřuje na *planetu Jupiter*. Respondenti měli za úkol vybrat korektní výrok. 82 % dotazovaných volilo možnost *Jupiter najdeme na večerní obloze v souhvězdí Střelce*. Pokud uváděli důvod své volby, byla to většinou slova jako *neživotnost* (12x).

Otázka číslo 19 se zaměřuje na *planetu Saturn*. Nejčastěji uváděli respondenti výrok *V atmosféře Saturnu se objevují bílé ovály a rudé skvrny*. Celkem tuto odpověď uvedlo 74,8 % respondentů. V doplňujících odpovědích uváděli respondenti *neživotnost planety, proto první možnost* (8x).

Otázka číslo 27 uvádí výčet planet. Respondenti měli za úkol uvést korektní výraz použitelný v odborném textu. Přes 91 % respondentů uvedlo větu *Nad obzorem lze*

pozorovat pět planet: Merkur, Venuši, Mars, Saturn a Jupiter. Respondenti si tedy zřejmě uvědomují neživotnost planet. To dokazuje i uvedený důvod jejich volby – *planety jsou neživotné* (11x).

Také otázka 31 je zaměřena na názvy planet, opět mají respondenti za úkol vybrat správný výrok. Nejčastěji uváděli výrok *Kolem Jupiteru obíhá prstenec částic a pod ním až k Jupiteru leží halový prstenec*. Tato odpověď tvořila téměř 67 % všech odpovědí. Vedle toho téměř 26 % odpovědí směřuje k větě *Kolem Jupitera obíhá prstenec částic a pod ním až k Jupiterovi leží halový prstenec*.

Otázka číslo 34 se zaměřuje také na planetu *Jupiter*. Respondenti volili korektní výraz, nejlépe využitelný v odborném textu. 44 % dotazovaných volilo větu *Planety o hmotnosti Jupitera bude možno nalézt i u vzdálených hvězd*. Avšak ani věta *Planety o hmotnosti Jupiteru bude možno nalézt i u vzdálených hvězd* nezůstala pozadu, tvoří 39 % odpovědí. 17 % respondentů uvedlo dvě odpovědi. Tato otázka se od ostatních odpověďmi liší, převažuje zde životná forma slova *Jupiter* (pokud lze koncovku *-a* v Gsg považovat za projev životnosti, srov. podvzor les).

Otázka číslo 36 se ptá na korektní výrok týkající se planet *Merkur* a *Pluto*. V naprosté většině volili respondenti za korektní výraz větu *Merkur má po Plutu největší excentricitu dráhy*. Tuto odpověď uvedlo 82 % dotazovaných. Někteří v důvodech své volby uváděli *neživotnost* (2x), někteří se řídili *středním rodem* (2x).

Kosmonyma vnímají respondenti povětšinou jako neživotná, což odpovídá také teorii.

Celkové výsledky poukazují k tomu, že respondenti dokáží určovat rod a životnost relativně bez problémů, odlišují a uvědomují si rozdílnosti. Většinou se odpovědi respondentů shodují s teorií uváděnou v mluvnicích. V několika příkladech uváděli dotazovaní dvě i více odpovědí. Několik respondentů uvádělo i rozvité odpovědi, nejvíce se jich objevilo na první straně dotazníku. U několika těchto odpovědí bylo složité určit, co chtěl respondent odpovědí sdělit. Pro účel práce byly odpovědi shrnuty a sjednoceny podle hlavních myšlenek. Pokud se tyto rozšířené odpovědi vyskytovaly jednou, nejsou v práci uváděny.

ZÁVĚR

Bakalářská práce měla za úkol blíže seznámit s problematikou určování a využití mluvnické kategorie jmenného rodu a podkategorie životnosti. V teoretické části práce došlo k rozboru těchto kategorií. Nejprve se práce zaměřila na jmenný rod a ukázala jeho vymezení. Dále se zabývala historickým vývojem kategorie, který popsala společně s životností, vzhledem k jejich úzkému sepjetí. V práci nechybělo ani přiblížení okolností, za nichž bývá podstatným jménům rod přiřazen, ani ukázky rozdílností v rodě přirozeném, tedy pohlaví, a rodě gramatickém. Práce nadále sledovala jména, u kterých může docházet ke kolísání v rodě, a zároveň sledovala také přechylování jmen. Některá podstatná jména byla rozebírána podrobněji, kvůli zjevnému provázání s praktickou částí práce.

Podobně byla strukturována také část o gramatické podkategorii zvané životnost. Životnost byla ze všeho nejdříve představena, poté zde byla popsána jména, která mohou v životnosti kolísat. Opět se jednalo o jména, která mohou působit problémy, následně na ně bylo navázáno v praktické části práce.

Praktická část ukazovala to, jak respondenti vnímají gramatickou kategorii jmenný rod. Pozorována byla nesklonná substantiva a slova s generickou platností. Tato slova, ať už maskulina či feminina, dokázali respondenti rozpoznávat a chápali jejich nadrodou platnost. Rozeznávali, že slova jako *host*, *jedinec*, *kólie* apod. označují obě pohlaví, zároveň s nimi tak pracovali. Pokud respondenti uváděli důvod své volby, povětšinou zpřesňoval rozhodnutí pro to, že slovo s generickou platností zahrnuje rod mužský i ženský.

Podkategorie životnosti se svými specifiky respondentům zjevně nečinila velké obtíže. Byli schopni určit, zda jsou jednotlivá podstatná jména životná či neživotná. Ne vždy přiřadili respondenti k neživým objektům neživotnou formu a naopak. V některých případech bylo zřejmé ovlivnění respondentů školskými tradicemi a tím, co se učí ve školách.

Bylo by zajímavé provést výzkum na podobné bázi s mladšími studenty, nebo naopak se staršími respondenty. Přesto však je ještě lákavější naučit se pracovat s Českým národním korpusem a vypracovat například porovnání dotazník s realitou v ČNK samostatně.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

- 1) *Akademická příručka českého jazyka*. Vyd. 1. Editor Markéta Pravdová, Ivana Svobodová. Praha: Academia, 2014, 533 s. ISBN 978-80-200-2327-8.
- 2) ANDRLA, Jiří. *Slovotvorné vyjádření ženských protějšků v ruštině a češtině. Jména osob* [online]. Brno, 2007 [cit. 2015-03-19]. Dostupné z: http://is.muni.cz/th/13471/ff_m/Diplomka_-_final.txt. Diplomová. Masarykova univerzita v Brně. Vedoucí práce doc. PhDr. Aleš Brandner, CSc.
- 3) BEČKA, J. V. Substantivní shoda. *Naše řeč*. 1977, roč. 60, č. 4, s. 189-205.
- 4) BĚLIČ, Jaromír. *Pravidla českého pravopisu: školní vydání*. 17. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1989 dotisk, 425 s.
- 5) BLÁHA, Ondřej. Jazykové - Host versus návštěvník. *Český rozhlas Olomouc* [online]. 2007 [cit. 2015-03-21]. Dostupné z: <http://www.rozhlas.cz/olomouc/okenko/zprava/jazykove-host-versus-navstevnik--310899>
- 6) ČECHOVÁ, Marie. *Mluvnické kategorie podstatných jmen ve vyučování českému jazyku*. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1976, 154 s.
- 7) ČERNÝ, J. O vzniku a vývoji gramatických kategorií. *Slovo a slovesnost*. 1970, roč. 31, č. 3, s. 207-222.
- 8) ERHART, Adolf. *Úvod do jazykovědy*. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1962, 199 s.
- 9) HAVRÁNEK, Bohuslav a Alois JEDLIČKA. *Česká mluvnice*. 5. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1986, 568 s.
- 10) HAVRÁNEK, Bohuslav a Alois JEDLIČKA. *Stručná mluvnice česká*. 19. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1985, 221 s.
- 11) JÍLEK, František. *Rod jmen v češtině: le genre des noms en tcheque*. Praha: Filosofická fakulta University Karlovy, 1933, 352 s. (český překlad díla Oberpfalcerova)
- 12) KOČAŘOVÁ, Barbora. *Korpus a jmenný rod ve výuce češtiny jako cizího jazyka* [online]. Brno, 2013 [cit. 2015-04-21]. Dostupné z: http://is.muni.cz/th/364200/ffb/Kocarova_prace.pdf. Bakalářská diplomová práce. Masarykova univerzita. Vedoucí práce Mgr. Pavlína Vališová.
- 13) KURYŁOWICZ, Jerzy. Vývoj gramatických kategorií. In: BENVENISTE, Émile. *Dvanáct esejů o jazyce*. Vyd. 1. Praha: Mladá fronta, 1970. s. 63-79.

- 14) LAMPRECHT, Arnošt, Jaroslav BAUER a Dušan ŠLOSAR. *Historická mluvnice češtiny*. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1986, 423 s.
- 15) MIKO, František. *Rod, číslo a pád podstatných mien*. 1. vyd. Bratislava: Vydavateľ stvo SAV, 1962, 254 s.
- 16) *Mluvnice češtiny. 2, Tvarosloví*. 1. vyd. Praha: Academia, 1986, 536 s.
- 17) NILSSON, Morgan. Kategorizace kolísavé životnosti u substantiv mužského rodu. JANČÁKOVÁ, Jana, Miroslav KOMÁREK a Oldřich ULIČNÝ. *Spisovná čeština a jazyková kultura 1993: sborník z olomoucké konference 23. - 27. 8. 1993*. Praha: Univerzita Karlova, 1995, 399 s. ISBN 80-85899-02-7.
- 18) *Příruční mluvnice češtiny*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1995, 800 s. ISBN 80-7106-134-4.
- 19) STYBLÍK, Vlastimil. Sledi a sledě. *Český jazyk a literatura*. 2000-2001, roč. 51, 1-2, s. 41.
- 20) ŠMILAUER, V. *Nauka o českém jazyku*. Praha: SPN, 1980, 336 s.
- 21) TATAROVÁ, Petra. Cizí slovo vojákyňě. *Fleš: Zpravodajský čtrnáctideník studentů Fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy* [online]. 2005, č. 2 [cit. 2015-03-21]. Dostupné z: <http://fles.wz.cz/index.php?id=174>
- 22) VONDRÁČEK, Miloslav. Životnost: pragmaticko-kognitivní aspekt. *Acta Universitatis Carolinae, Philologica 2, Slavica Pragensia XLI*, UK v Praze, Nakladatelství Karolinum, 2009, s. 139-148. ISBN 978-80-246-1377-2, ISSN 0323-0813.
- 23) VONDRÁČEK, Miloslav. Kapitoly o rodu a životnosti substantiva. In: ŠTÍCHA, F. (ed.). *Kapitoly z české gramatiky*. Vyd. 1. Praha: Academia, 2011, s. 568-652. Lingvistika (Academia). ISBN 978-80-200-1845-8.
- 24) VONDRÁČEK, Miloslav. Slovní druhy a jejich morfologie, 3.1.2, 3.1.2.1, 3.1.2.2. In: ŠTÍCHA, František a kol. *Akademická gramatika spisovné češtiny*. Vyd. 1. Praha: Academia, 2013, s. 296-301. ISBN 978-80-200-2205-9.

SEZNAM ZKRATEK

AGSČ – Akademická gramatika spisovné češtiny

APČJ – Akademická příručka českého jazyka

ČM – Česká mluvnice

HMČ – Historická mluvnice češtiny

MČ II – Česká mluvnice (2) Tvarosloví

PČP – Pravidla českého pravopisu

PMČ – Příruční mluvnice češtiny

SMČ – Stručná mluvnice česká

SEZNAM PŘÍLOH

Příloha č. 1 – Vzor dotazníku

Příloha č. 2 – Rozložení odpovědí na uzavřené otázky

Příloha č. 3 – Počty odpovědí na uzavřené otázky

Příloha číslo 1 – Vzor dotazníku

Volbou **jedné nebo více z možností** vyjádřete prosím svůj úsudek. K zodpovězeným dotazům se nevracejte. Před uzavřením dotazníku nehledejte řešení či zdůvodnění v jazykových příručkách. Nejde o test jazykových znalostí. Prosím o rámcové informace o Vás:

Jste: žena muž Nejvyšší dosažené vzdělání: ZŠ SŠ VŠ
Věk: 14-18 19-26 27-35 36-50 50 a více

1. Výrok *Chovají se k sobě jako manželé* může poukazovat ke vzájemnému chování:

- ženy a muže
- dvou žen
- dvou mužů

Máte-li pro svou odpověď vysvětlení, prosím, uveďte je:

2. Označte prosím výroky, které považujete za formulačně přijatelné, použitelné v odborném textu:

- Subjektivní slohotvorní činitele jsou podmíněny osobností autora.*
- Subjektivní slohotvorné činitele jsou podmíněny osobností autora.*
- Subjektivní slohotvorné činitele jsou podmíněni osobností autora.*
- Subjektivní slohotvorné činitele jsou podmíněny osobností autora.*
- Subjektivní slohotvorní činitele jsou podmíněni osobností autora.*

Víte-li, co Vaši volbu ovlivnilo, důvod prosím uveďte:

3. Výroku *Dvířka sekretáře jsou zaprášená* můžete rozumět tak, že dvířka jsou:

- jedna
- dvoje
- vícera

Víte-li, co Vaši volbu ovlivnilo, důvod prosím uveďte:

4. Označte prosím výrok, který považujete za nejvhodnější pro odborný text (nejpřesnější):

- Na štěrcích z doby ledové spočívá mladá vrstva povodňové hlíny.*
- Na štěrcích z doby ledové spočívá mladá vrstva povodňových hlín.*
- Na štěrku z doby ledové spočívá mladá vrstva povodňové hlíny.*

Máte-li pro svou odpověď vysvětlení, prosím uveďte je:

5. Ve výroku *Ministerstvo si pozvalo charge d' affaires a vyjádřilo oficiální protest* může výraz *charge d' affaires* označovat:

- výhradně jednoho muže
- výhradně jednu ženu
- více mužů nebo žen

Víte-li, co Vaši volbu ovlivnilo, důvod prosím uveďte:

6. Uveďte prosím jednoslovné označení pro osobu přicházející na pozvání:

7. Pokud by byl cizojazyčný výraz ve výroku *Trenérka Jenny Pitmanová je enfant terrible dostihového sportu* rozvit přívlastkem, ten by měl či mohl mít formu:

- Trenérka (...) je vyhlášená enfant terrible dostihového sportu.*
- Trenérka (...) je vyhlášený enfant terrible dostihového sportu.*
- Trenérka (...) je vyhlášené enfant terrible dostihového sportu.*

Víte-li, co Vaši volbu ovlivnilo, důvod prosím uveďte:

8. Označte prosím výroky, které lze považovat za korektní, jestliže se vztahují k živočichům:

- Novozélandští hybridy se vyznačují nízkou nemocností.*
- Novozélandský hybrid se vyznačuje nízkou nemocností.*
- Novozélandské hybridy se vyznačují nízkou nemocností.*

Víte-li, co Vaši volbu ovlivnilo, důvod prosím uveďte:

9. Ve výroku *Margrethe vstupuje na palubu jachty, kterou půjčila norským panovníkům* může výraz *panovníkům* označovat:

- více mužů
- muže a ženu
- více mužů a žen
- více žen

Víte-li, co Vaši volbu ovlivnilo, důvod prosím uveďte:

10. Označte prosím všechny varianty názvů hub (ve čtvrtém pádě jednotného čísla), jimiž by bylo možno v seriózním tisku doplnit výrok:

- Našel tu* *hřiba* *hřib*
 kozák *kozáka*
 křemenáče *křemenáč* *křemenáka*
 klouzek *klouzka*

11. Výroku *Jako jediná mezi herci byla Katherine nominována na 12 Oscarů* lze rozumět tak, že kromě ní mezi nominovanými bylo:

- výhradně více mužů
- výhradně více žen
- více mužů a žen

Víte-li, co Vaši volbu ovlivnilo, důvod prosím uveďte:

12. Označte prosím výroky, které považujete za korektní, použitelné v odborném textu:

- V tělech zemřelých na tuberkulózu objevil vždy stejný bacil.*
- V tělech zemřelých na tuberkulózu objevil vždy stejné bacily.*
- V tělech zemřelých na tuberkulózu objevil vždy stejného bacila.*

Víte-li, co Vaši volbu ovlivnilo, důvod prosím uveďte:

13. Výroku *Instituce má vykonávat dohled nad prostitutky z celé Prahy* rozumíte tak, že dohlíží:

- výhradně na muže
- na ženy a muže
- výhradně na ženy
- na ženy, muže a děti

Víte-li, co Vaši volbu ovlivnilo, důvod prosím uveďte:

14. Označte prosím výroky, které považujete za korektní, použitelné v odborném textu:

- Jupitera najdeme na večerní obloze v souhvězdí Střelce.*
- Jupiter najdeme na večerní obloze v souhvězdí Střelce.*

Víte-li, co Vaši volbu ovlivnilo, důvod prosím uveďte:

15. Označte prosím výroky, které považujete za korektní, jestliže se vztahují k savcům; počet nových plemen není výslovně určen:

- Vyšlechtěné křížence byly uznány za nová plemena.*
- Vyšlechtění kříženci byly uznány za nová plemena.*
- Vyšlechtění kříženci byli uznáni za nové plemeno.*
- Vyšlechtěné křížence byli uznáni za nové plemeno.*
- Vyšlechtění kříženci byli uznáni za nová plemena.*

16. Výrok *Náš dnešní host je ze sportovního prostředí* může ohlašovat příchod:

- jedné ženy
- jednoho muže
- jednoho dítěte
- více mužů nebo žen

Víte-li, co Vaši volbu ovlivnilo, důvod prosím uveďte:

17. Označte prosím výroky, které považujete za dostatečně přesné a formulačně přijatelné, použitelné v popularizačním textu:

- Tato kobra indická (brýlovec) byla výjimečná světlou skvrnou v pravé brýli.*
- Tato kobra indická (brýlovec) byla výjimečná světlou skvrnou v pravé části brýlí.*
- Tato kobra indická (brýlovec) byla výjimečná světlou skvrnou v brýlích.*

Podle potřeby uveďte vlastní korektní formulaci nebo vysvětlení:

18. Výrok *Dospělé jedince je třeba oddělit* můžete znamenat, že je třeba oddělit:

- každého dospělého samce od jiných dospělých samců
- každou dospělou samici od jiných dospělých samic
- každého z dospělých samců a samic od zbývajících dospělých samců a samic

Víte-li, co Vaši volbu ovlivnilo, důvod prosím uveďte:

19. Označte prosím výroky, které považujete za korektní, použitelné v odborném textu:

- V atmosféře Saturnu se objevují bílé ovály a rudé skvrny.*
- V Saturnově atmosféře se objevují také bílé ovály a rudé skvrny.*
- V atmosféře Saturna se objevují také bílé ovály a rudé skvrny.*

Víte-li, co Vaši volbu ovlivnilo, důvod prosím uveďte:

20. Výrok *Tito kříženci byli označeni za nový poddruh* se může vztahovat:

- k rostlinám
- k rostlinám nebo ke zvířatům
- ke zvířatům

Víte-li, co Vaši volbu ovlivnilo, důvod prosím uveďte:

21. Pokud je jednou uveden pokyn *Přitiskneme ruku předloktím na bedro* a podruhé *Přitiskneme ruku předloktím na bedra*, budete oba pokyny vnímat jako obsahově:

- totožné
- odlišné

V případě druhé odpovědi by odlišnost by spočívala v:

22. Výroku *Vzala s sebou svého potomka* můžete rozumět tak, že doprovod byl tvořen:

- jedním synem (vnukem, pravnukem)
- jednou dcerou (vnučkou, pravnučkou)
- více dcerami a syny (vnučkami a vnuky, pravnučkami a pravnuky)

Víte-li, co Vaši volbu ovlivnilo, důvod prosím uveďte:

23. Máte-li psa, stručně prosím uveďte, o jaké zvíře se jedná:

24. Výrok *Považuji je za přátele* může vyjadřovat hodnocení:

- dvou a více mužů a žen
- dvou a více mužů
- dvou a více žen

Víte-li, co Vaši volbu ovlivnilo, důvod prosím uveďte:

25. Označte prosím výroky, které považujete za korektní, použitelné v odborném textu:

- Neměli bychom jíst tučné druhy masa a salámů.*
- Neměli bychom jíst tučné druhy mas a salámů.*
- Neměli bychom jíst tučné druhy masa a salámu.*

Víte-li, co Vaši volbu ovlivnilo, důvod prosím uveďte:

26. Výroku *Televize se zabývala dětskými prostituty z příhraničí* rozumíte tak, že předmětem zájmu jsou:

- výhradně děvčata
- výhradně chlapci
- chlapci a děvčata

Víte-li, co Vaši volbu ovlivnilo, důvod prosím uveďte:

27. Označte prosím výroky, které považujete za korektní, použitelné v odborném textu:

- Nad obzorem lze pozorovat pět planet: Merkura, Venuši, Marse, Saturna a Jupitera.*
- Nad obzorem lze pozorovat pět planet: Merkura, Venuši, Marta, Saturna a Jupitera.*
- Nad obzorem lze pozorovat pět planet: Merkur, Venuši, Mars, Saturn a Jupiter.*

Víte-li, co Vaši volbu ovlivnilo, důvod prosím uveďte:

28. Označte prosím výroky, které považujete za formulačně přijatelné, použitelné v seriózním tisku:

- Mezi postižené děti zavítal nový pes – kříženka labradora a zlatého retrívra.*
- Mezi postižené děti zavítal nový pes – kříženka labradorky a zlatého retrívra.*
- Mezi postižené děti zavítala nová fena – kříženec labradora a zlatého retrívra.*
- Mezi postižené děti zavítal nový pes – kříženka labradora a zlaté retrívřice.*
- Mezi postižené děti zavítala nová fena – kříženec labradorky a zlatého retrívra.*

Podle potřeby uveďte vlastní korektní formulaci:

29. Rčením *Host do domu, Bůh do domu* může být komentován příchod:

- jedné ženy
- jednoho muže
- jednoho dítěte
- více mužů a žen, popř. dětí

Víte-li, co Vaši volbu ovlivnilo, důvod prosím uveďte:

30. Výroku *Z psiho útulku si dovezli kólii* rozumíte tak, že dovezli:

- fenu nebo psa
- výhradně fenu
- výhradně psa

Víte-li, co Vaši volbu ovlivnilo, důvod prosím uveďte:

31. Označte prosím výroky, které považujete za korektní, použitelné v odborném textu:

- Kolem Jupitera obíhá prstenec částic a pod ním až k Jupiterovi leží halový prstenec.*
- Kolem Jupiteru obíhá prstenec částic a pod ním až k Jupiteru leží halový prstenec.*
- Kolem Jupiteru obíhá prstenec částic a pod ním až k Jupiterovi leží halový prstenec.*

Víte-li, co Vaši volbu ovlivnilo, důvod prosím uveďte:

32. Označte prosím výroky, které považujete za formulačně přijatelné, použitelné v odborném textu:

- Epidemiolog označil týž bacil za zdroj více nemocí.*
- Epidemiolog označil týž bacil za původce více nemocí.*
- Epidemiolog označil téhož bacila za původce více nemocí.*
- Epidemiolog označil tytéž bacily za původce více nemocí.*

Víte-li, co Vaši volbu ovlivnilo, důvod prosím uveďte:

33. Výroku *Šestý sourozenec ve svých dvanácti letech pomalu chřádl* rozumíte tak, že šlo:

- výhradně o chlapce
- výhradně o dívku
- chlapce nebo dívku

Víte-li, co Vaši volbu ovlivnilo, důvod prosím uveďte:

34. Označte prosím výroky, které považujete za korektní, použitelné v odborném textu:

- Planety o hmotnosti Jupiteru bude možno nalézt i u vzdálených hvězd.*
- Planety o Jupiterově hmotnosti bude možno nalézt i u vzdálených hvězd.*
- Planety o hmotnosti Jupitera bude možno nalézt i u vzdálených hvězd.*

Víte-li, co Vaši volbu ovlivnilo, důvod prosím uveďte:

35. Ve výroku *Z dovolené si přivezl purpurově rudý korál* může výraz *korál* označovat:

- keramický nebo skleněný šperk
- členitou schránku mořského živočicha
- náhrdelník vyrobený z leštěných úlomků schránky mořského živočicha

Víte-li, co Vaši volbu ovlivnilo, důvod prosím uveďte:

36. Označte prosím výroky, které považujete za korektní, použitelné v odborném textu:

- Merkur má po Plutovi největší excentricitu dráhy.*
- Merkur má po Plutu největší excentricitu dráhy.*
- Merkur má po Plutonovi největší excentricitu dráhy.*

Víte-li, co Vaši volbu ovlivnilo, důvod prosím uveďte:

37. Hovoří-li se v pohádkách o *umrlcích*, myslí se jimi:

- výhradně zesnulí muži
- výhradně zesnulé ženy
- zesnulé ženy a zesnulí muži

Víte-li, co Vaši volbu ovlivnilo, důvod prosím uveďte:

38. Otázka *Osobo, neběžely tudy dvě děti?* je v pohádce O perníkové chaloupce, soudě podle její formulace, kladena

- muži
- ženě
- ženě nebo muži

Víte-li, co Vaši volbu ovlivnilo, důvod prosím uveďte:

39. Označte prosím výroky, jež považujete za dostatečně přesné a formulačně korektní, použitelné v oficiálním textu:

- Roboti se využívají v těžebním průmyslu už desítky let.*
- Robot se využívá v těžebním průmyslu už desítky let.*
- Roboty se využívají v těžebním průmyslu už desítky let.*

Víte-li, co Vaši volbu ovlivnilo, důvod prosím uveďte:

40. Pokud bude v jídelních lístcích jídlo jednou označeno jako *Plněné kuřecí prsíčko* a podruhé jako *Plněná kuřecí prsíčka*, budete obě nabídky považovat za:

- totožné
- možná totožné, možná ne
- odlišné, přičemž odlišnost spočívá v

41. Výroku *Uviděla vyzábblé chudinky ve špinavých hadrech* rozumíte tak, že spatřenými osobami jsou:

- pouze ženy (děvčata)
- ženy, muži (chlapci, děvčata) či obojí společně
- pouze muži (chlapci)

Víte-li, co Vaši volbu ovlivnilo, důvod prosím uveďte:

42. Vyjmenujte pět velikánů českého filmu:

.....

.....

.....

.....

43. Výroku *Po ulici se pohyboval německý ovčák bez náhubku* rozumíte tak, že šlo o:

- psa
- fenu nebo psa
- fenu

Víte-li, co Vaši volbu ovlivnilo, důvod prosím uveďte:

.....

44. Označte prosím výrok(y), které považujete za korektní, použitelné v odborném textu:

- Sledě obecně se v početných hejnech pohybují Baltským mořem.*
- Sled' obecný se v početných hejnech pohybuje Baltským mořem.*
- Sledi obecní se v početných hejnech pohybují Baltským mořem.*
- Sledi obecně se v početných hejnech pohybují Baltským mořem.*
- Sledě obecní se v početných hejnech pohybují Baltským mořem.*

Víte-li, co Vaši volbu ovlivnilo, důvod prosím uveďte:

.....

45. Výroku *K vlaku přibíhali poslední opozdilci* můžete rozumět tak, že přibíhali:

- výhradně muži
- výhradně ženy
- ženy a muži

Víte-li, co Vaši volbu ovlivnilo, důvod prosím uveďte:

.....

46. Uveďte osobní jména tří největších spáčů, které znáte:

.....

.....

47. Výroku *Vzal s sebou své potomky* rozumíte tak, že byl doprovázen:

- výhradně více dcerami (vnučkami, pravnučkami)
- výhradně více syny (vnuky, pravnuky)
- více syny nebo dcerami (vnučkami a vnuky, pravnuky a pravnučkami)

Víte-li, co Vaši volbu ovlivnilo, důvod prosím uveďte:

.....

48. Označte prosím výroky, které považujete za formulačně přijatelné, použitelné v textu zákona:

- O propuštění vojákyně ze služebního poměru nesmí být rozhodnuto v době jejího těhotenství.*
- O propuštění vojáka ze služebního poměru nesmí být rozhodnuto v době jeho těhotenství.*
- O propuštění vojáka ze služebního poměru nesmí být rozhodnuto v době těhotenství vojákyně.*
- O propuštění vojáka-ženy ze služebního poměru nesmí být rozhodnuto v době jejího těhotenství.*
- Je-li vojákem žena, o propuštění ze služebního poměru nesmí být rozhodnuto v době jejího těhotenství.*

Podle potřeby uveďte vlastní korektní formulaci:

.....

49. Výroku *Děni u soudů ovládli mafíáni* můžete rozumět tak, že viníky jsou:

- pouze muži
- pouze ženy
- muži a ženy

Víte-li, co Vaši volbu ovlivnilo, důvod prosím uveďte:

.....

50. Uveďte prosím jednoslovné označení pro ženu přicházející na návštěvu:

51. Označte prosím výroky, které považujete za korektní, použitelné v odborném textu:

- Zmenšíme-li čitatele o 1 a jmenovatele o 4, přejde zlomek v převrácenou hodnotu.
- Zmenšíme-li čítelel o 1 a jmenovatele o 4, přejde zlomek v převrácenou hodnotu.
- Zmenšíme-li čitatele o 1 a jmenovatel o 4, přejde zlomek v převrácenou hodnotu.
- Zmenšíme-li čítelel o 1 a jmenovatel o 4, přejde zlomek v převrácenou hodnotu.

Víte-li, co Vaši volbu ovlivnilo, důvod prosím uveďte:

52. Výraz *roboti* ve výroku *Roboti jsou při výkonu nebezpečných úkonů nenahraditelní* může poukazovat:

- k průmyslovým či jiným technickým zařízením člověku nepodobným
- k technickým zařízením s lidskými rysy
- k technickým zařízením s rysy jiných živých organismů

Víte-li, co Vaši volbu ovlivnilo, důvod prosím uveďte:

53. Uveďte osobní jména tří největších buranů, které znáte:

54. Výrokem *Spatřila vybledlou chudinku nesoucí na tvářích stopy pěstí* se říká, že spatřeným je:

- výhradně muž
- výhradně žena
- žena nebo muž

Víte-li, co Vaši volbu ovlivnilo, důvod prosím uveďte:

55. Označte prosím tvary množného čísla, jimiž by bylo možno v seriózním tisku nahradit singulárové tvary názvů hub ve výroku: *Roste zde hřib, kozák, křemenáč a klouzek.*

<i>Rostou zde</i>	☐	<i>hřiby</i>	☐	<i>hřibi</i>		
	☐	<i>kozáci</i>	☐	<i>kozáky</i>		
	☐	<i>křemenáče</i>	☐	<i>křemenáky</i>	☐	<i>křemenáči</i>
	☐	<i>klouzci</i>	☐	<i>klouzky</i>		

56. Ve výroku *Lékař psychiatrické kliniky soudí, že svou roli sehrály další činitele* výraz *činitele* označuje:

- více osob – mužů
- více neosob – faktorů, okolností
- více osob – mužů a žen

Víte-li, co Vaši volbu ovlivnilo, důvod prosím uveďte:

57. Označte prosím výrok(y), které považujete za korektní, jestliže se vztahují ke kultivarům růží:

- Noví hybridi se vyznačují velmi dobrou mrazuvzdorností.*
- Nové hybridy se vyznačují velmi dobrou mrazuvzdorností.*

Víte-li, co Vaši volbu ovlivnilo, důvod prosím uveďte:

58. Výroku *Uklížeči v metru pracují na tři směny* můžete rozumět tak, že úklid zajišťují:

- výhradně muži
- výhradně ženy
- muži i ženy

Víte-li, co Vaši volbu ovlivnilo, důvod prosím uveďte:

59. Označte prosím výroky, které považujete za korektní, použitelné v oficiálním textu.

- Čtyři německé ledoborce konečně vysvobodily českou říční flotilu.*
- Čtyři němečtí ledoborci konečně vysvobodili českou říční flotilu.*

Víte-li, co Vaši volbu ovlivnilo, důvod prosím uveďte:

60. Výroku *Informace o mobilních telefonech vám poskytnou naše hostesky* rozumíte tak, že informace poskytnou:

- výhradně ženy (dívky)
- ženy nebo muži (děvčata nebo chlapci)
- výhradně muži (chlapci)

Víte-li, co Vaši volbu ovlivnilo, důvod prosím uveďte:

61. Označte prosím výrok(y), které považujete za korektní, použitelné v oficiálním textu:

- Uzení sledí mají nejjemnější chuť z uzených ryb.*
- Uzené sledí mají nejjemnější chuť z uzených ryb.*
- Uzené sledě mají nejjemnější chuť z uzených ryb.*

Víte-li, co Vaši volbu ovlivnilo, důvod prosím uveďte:

62. Na inzerát *Přijmeme uklízečku na plný úvazek* budou moci reagovat:

- výhradně muži
- výhradně ženy
- ženy i muži

Víte-li, co Vaši volbu ovlivnilo, důvod prosím uveďte:

63. Označte prosím dostatečně přesné a formulačně přijatelné výroky použitelné v rozhovoru s optikem:

- Mám poškrábané pravé skličko brýlí.*
- Mám poškrábanou pravou brýli.*
- Mám poškrábané brýle.*

Podle potřeby uveďte vlastní korektní formulaci nebo vysvětlení:

64. Označte prosím výroky, které považujete za formulačně přijatelné, použitelné v tisku:

- O kojící pacienty je u nás dobře postaráno.*
- O kojící pacientky je u nás dobře postaráno.*

Podle potřeby uveďte vlastní korektní formulaci:

65. Výroku *K tramvaji přibíhal poslední opozdilec* rozumíte tak, že přibíhající osobou je:

- výhradně muž
- výhradně žena
- muž nebo žena

Víte-li, co Vaši volbu ovlivnilo, důvod prosím uveďte:

66. Označte prosím výroky, které považujete za korektní, jestliže se vztahují ke kultivarům jabloní:

- Vyšlechtěné křížence byly uznány za nové odrůdy.*
- Vyšlechtění kříženci byly uznány za nové odrůdy.*
- Vyšlechtění kříženci byli uznáni za nové odrůdy.*
- Vyšlechtěné křížence byli uznáni za nové odrůdy.*

Víte-li, co Vaši volbu ovlivnilo, důvod prosím uveďte:

67. Uveďte osobní jména tří největších drben, které znáte:

68. Označte prosím výroky, které považujete za formulačně přijatelné, použitelné v oficiálním dokumentu:

- Kojení musí pacient ohlásit předem.*
- Kojení musí pacientka ohlásit předem.*
- Kojení musí pacientky ohlásit předem.*
- Kojení musí pacienti ohlásit předem.*

Podle potřeby uveďte vlastní korektní formulaci:

69. Označte prosím výroky, které považujete za korektní, použitelné v oficiálním textu.

- Minulý týden vyjely z Hamburku ledoborce, které uvolňují zamrzlou vodní hladinu.*
- Minulý týden vyjeli z Hamburku ledoborci, kteří uvolňují zamrzlou vodní hladinu.*

70. Nabídka *Přijímáme přihlášky ke studiu oboru Všeobecná zdravotní sestra* je adresována:

- výhradně mužům
- výhradně ženám
- ženám i mužům

Víte-li, co Vaši volbu ovlivnilo, důvod prosím uveďte:

Příloha číslo 2 – Rozložení odpovědí na uzavřené otázky

ot.	a)	%	b)	%	c)	%	d)	%	e)	%	neuv.	%
1	195	69,6	36	12,9	48	17,1	-	-	-	-	1	0,36
2	34	13,3	48	18,8	9	3,52	8	3,13	156	60,9	1	0,38
5	42	18,6	24	10,6	153	67,7	-	-	-	-	7	3,1
7	128	58,5	64	29,2	24	11	-	-	-	-	3	1,37
8	147	53,1	109	39,4	20	7,22	-	-	-	-	1	0,36
9	97	37,3	49	18,9	109	41,9	3	1,15	-	-	2	0,77
11	48	22,6	10	4,72	151	71,2	-	-	-	-	3	1,41
12	123	45,9	121	45,2	22	8,21	-	-	-	-	2	0,75
13	121	56	49	22,7	3	1,38	40	18,5	-	-	3	1,38
14	34	16,5	170	82,5	-	-	-	-	-	-	2	0,98
15	4	1,3	10	3,27	154	50,3	1	0,33	134	43,8	3	0,98
16	159	32,4	185	37,7	124	25,3	21	4,28	-	-	2	0,41
18	46	17,8	36	14	174	67,4	-	-	-	-	2	0,78
19	166	74,8	29	13,1	26	11,7	-	-	-	-	1	0,45
20	22	10,1	106	48,9	88	40,6	-	-	-	-	1	0,46
22	179	51,6	150	43,2	17	4,9	-	-	-	-	1	0,28
26	2	0,95	89	42,2	118	55,9	-	-	-	-	2	0,95
27	8	3,9	7	3,41	188	91,7	-	-	-	-	2	0,98
28	80	27,4	25	8,56	130	44,5	8	2,74	39	13,4	10	3,42
29	94	22,5	103	24,6	81	19,4	135	32,3	-	-	5	1,19
30	188	90	12	5,74	7	3,35	-	-	-	-	2	0,96
31	54	25,6	141	66,8	11	5,21	-	-	-	-	5	2,37
32	56	16,8	121	36,2	47	14,1	108	32,3	-	-	2	0,59
33	21	10,2	4	1,94	179	86,9	-	-	-	-	2	0,98
34	93	39,1	38	16	105	44,1	-	-	-	-	2	0,84
35	50	18,5	174	64,2	44	16,2	-	-	-	-	3	1,1
36	27	13,2	169	82,4	5	2,44	-	-	-	-	4	1,95
37	35	17,2	2	0,98	166	81,4	-	-	-	-	1	0,49
38	7	3,46	50	24,8	144	71,3	-	-	-	-	1	0,5
39	162	61,4	86	32,6	15	5,68	-	-	-	-	1	0,38
41	99	47,4	104	49,8	5	2,39	-	-	-	-	1	0,48
43	31	15,2	172	84,3	1	0,49	-	-	-	-	0	0
44	22	6,98	164	52,1	117	37,2	6	1,9	5	1,59	1	0,32
45	11	5,24	4	1,9	194	92,4	-	-	-	-	1	0,48
47	6	2,8	15	7,01	192	89,7	-	-	-	-	1	0,47
48	23	7,52	26	8,5	4	1,31	108	35,3	144	47,1	1	0,33
49	111	52,6	2	0,95	97	46	-	-	-	-	1	0,47
51	151	59	9	3,52	14	5,47	75	29,3	-	-	7	2,73
52	138	53,9	68	26,6	42	16,4	-	-	-	-	8	3,13
54	7	3,47	161	80,5	31	15,4	-	-	-	-	3	1,49

ot.	a)	%	b)	%	c)	%	d)	%	e)	%	neuv.	%
56	0	0	196	89,9	19	8,72	-	-	-	-	3	1,38
57	75	36,5	128	62,1	-	-	-	-	-	-	3	1,46
58	95	44,6	2	0,94	114	53,5	-	-	-	-	2	0,94
59	118	49,4	118	49,4	-	-	-	-	-	-	3	1,26
60	191	95	8	3,98	0	0	-	-	-	-	2	1
61	168	70,3	5	2,09	63	26,4	-	-	-	-	3	1,26
62	2	0,98	155	76	46	22,6	-	-	-	-	1	0,49
64	15	7,18	193	92,3	-	-	-	-	-	-	1	0,48
65	44	21,4	1	0,49	160	77,7	-	-	-	-	1	0,49
66	50	22,8	31	14,2	129	58,9	4	1,83	-	-	5	2,28
68	10	2,91	157	45,6	161	46,8	13	3,78	-	-	3	0,87
69	143	57,2	103	41,2	-	-	-	-	-	-	4	1,6
70	0	0	48	23,4	156	76,1	-	-	-	-	1	0,49

Příloha číslo 3 – Počty odpovědí na uzavřené otázky

ot.	celkem	1x	%	2x	%	3x	%	4x	%	neuv.	%
1	280	154	77	10	5	35	17,5			1	0,5
2	256	148	74	46	23	5	2,5			1	0,5
5	226	173	86,5	14	7	6	3			7	3,5
7	219	181	90,5	13	6,5	3	1,5			3	1,5
8	277	125	62,5	71	35,5	3	1,5			1	0,5
9	260	162	81	14	7	20	10	2	1	2	1
11	212	187	93,5	8	4	2	1			3	1,5
12	268	133	66,5	62	31	3	1,5			2	1
13	216	187	93,5	4	2	6	3			3	1,5
14	206	192	96	6	3					2	1
15	306	96	48	96	48	5	2,5			3	1,5
16	491	38	19	38	19	113	56,5	9	4,5	2	1
18	258	162	81	14	7	22	11			2	1
19	222	177	88,5	22	11					1	0,5
20	217	187	93,5	7	3,5	5	2,5			1	0,5
22	347	52	26	147	73,5					1	0,5
26	211	188	94	9	4,5	1	0,5			2	1
27	205	193	96,5	5	2,5					2	1
28	292	119	59,5	60	30	4	2	4	2	10	5
29	418	102	51	12	6	37	18,5	44	22	5	2,5
30	209	192	96	3	1,5	3	1,5			2	1
31	211	184	92	11	5,5					5	2,5
32	334	95	47,5	74	37	27	13,5	2	1	2	1
33	206	193	96,5	4	2	1	0,5			2	1
34	238	162	81	34	17	2	1			2	1
35	271	135	67,5	53	26,5	9	4,5			3	1,5
36	205	191	95,5	5	2,5					4	2
37	204	196	98	2	1	1	0,5			1	0,5
38	202	197	98,5	2	1					1	0,5
39	264	138	69	58	29	3	1,5			1	0,5
41	209	192	96	5	2,5	2	1			1	0,5
43	204	196	98	4	2					0	0
44	315	95	47,5	93	46,5	11	5,5			1	0,5
45	210	192	96	4	2	3	1,5			1	0,5
47	214	190	95	4	2	5	2,5			1	0,5
48	306	109	54,5	74	37	16	8			1	0,5
49	211	190	95	7	3,5	2	1			1	0,5
51	256	144	72	45	22,5	1	0,5	3	1,5	7	3,5
52	256	149	74,5	30	15	13	6,5			8	4
54	202	195	97,5	2	1					3	1,5

ot.	celkem	1x	%	2x	%	3x	%	4x	%	neuv.	%
56	218	179	89,5	18	9					3	1,5
57	206	191	95,5	6	3					3	1,5
58	213	186	93	11	5,5	1	0,5			2	1
59	239	158	79	39	19,5					3	1,5
60	201	197	98,5	1	0,5					2	1
61	239	158	79	39	19,5					3	1,5
62	204	195	97,5	4	2					1	0,5
64	209	190	95	9	4,5					1	0,5
65	206	194	97	4	2	1	0,5			1	0,5
66	219	176	88	19	9,5					5	2,5
68	344	69	34,5	117	58,5	4	2	7	3,5	3	1,5
69	250	146	73	50	25					4	2
70	205	194	97	5	2,5					1	0,5